

RÁKÓCZI MINT HADVEZÉR

ÍRTA

MARKÓ ÁRPÁD

RÁKÓCZI MINT HADVEZÉR.

RÁKÓCZI HADSEREGE. RÁKÓCZI HADITERVEI ÉS HADMŰVELETEI.
RÁKÓCZI HADVEZÉRI KÉPE.

«Csak észreveheti akárki is, hogy jó az magyar, ha jól vezetettik!» A fejedelemnek Károlyihoz 1709. szept. 4-én intézett levelében olvashatjuk ezeket a sokatmondó szavakat. Ha magunk elé idézzük a kuruc hadjárat hadieseményeit, a vezérek és katonák hibáit és erényeit, ha ismerjük Rákóczi felfogását a hadviselésről és véleményét hadseregéről, akkor azt mondhatjuk, hogy ebben a mondatban összesűrítve találjuk a kuruc háború lényegét, sikereit, kudarcait és mindenekfelett a fejedelem hadvezéri tragikumát.

Minden hadjárat sikere két tényezőtől függ. Az egyik a hadsereg, mint a hadviselés eszköze, — a másik a fővezér és alvezéreinek képessége, rátermettsége, mint irányító, mozgató erő. Hogy megismerjük Rákóczi hadvezéri képét, meg kell ismernünk hadseregének keletkezését, szervezetét, tagozódását s harcmodorát, azután pedig a fejedelem haditerveit, magatartását hadműveletek tervezésében és csaták vezetésében s végül mindazokat a szubjektív körülményeket, lelki adottságokat, amelyek elhatározásaira, intézkedéseire döntő befolyást gyakoroltak.

Rákóczi haditapasztalatok és gyakorlat nélkül, helyzeténél fogva került a szabadságért felkelt nemzet és az összetoborozott hadsereg élére. Ezt a hadsereget azonban neki kellett úgyszólván semmiből életrehívni. Szervezőtársak — értem ez alatt katonailag képzett organizátorok — nem állottak oldala mellett. A felkelés megindításában legfőbb támasza Bercsényi Miklós gróf, — bár a török háborúban vitézül verekedett — nem volt sem hadvezéri, sem hadseregszervezői tehetség. De Rákóczinak nagy segítségére volt — szinte ösztönös — szervezőtehetsége, a rend, fegyelem és a szabályos formák iránti tisztelete és megértése. Ennek segítségével sikerült neki a gyülevész néphadból összetoborozott, rosszul fegyverzett és felszerelt tömegeket, alig néhány év leforgása alatt, folytonos harcok közben olyan katonasággá fejleszteni, amelynek élén 8 évig bírta a harcot az övénel sokkal fegyelmezettebb, ügyesebben vezetett reguláris haderő ellen.

Rákóczi a XVIII. század magyar hadtörténetének kétségkívül legnagyobb katonai szervezője. Bercsényi inkább előtérben forgó egyénisége, csak a fel-

kelés megindításakor vitt nagyobb szerepet e téren. 1704 óta a fejedelem — bár leghívebb, első tábornokának javaslatait majdnem mindig meghallgatta — hadműveleti és hadszervezési ügyekben nem hagyta magát tőle befolyásolni. Hogy a kuruc hadsereg sok szép haditette ellenére sem volt képes a hozzáfűzött reményeket beváltani, azért megteremtőjét nem kárhoztathatjuk.

RÁKÓCZI HADSEREGE.

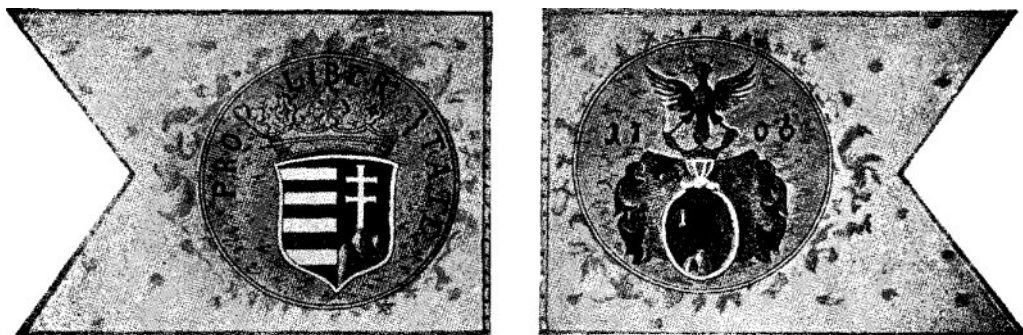
Rákóczi 1703. június 16-án jött Lengyelországból a Vereckei-hágón át az országba. A határon nem várta őt rendes, fegyelmezett katonaság, csupán néhány száz, — bár lelkes — de alig felfegyverzett ember, a pár nappal azelőtt Károlyi Sándor gróftól Dolha mellett szétvert első kuruc felkelőcsoport maradványa. A lengyel főuraktól ígért segítséget Bercsényi csak néhány nap múlva vezette Rákóczihoz, a závadkai táborba (mintegy 800 főnyi kitűnően felfegyverzett reguláris zsoldos lovas). Ugyanitt csatlakozott a fejedelemhez Ocskay László és Borbély Balázs szökött katonákból összeszedett, 200 huszárból álló százada. Ebből a kezdetleges magból fejlődött Rákóczi serege és hogy a fejedelem a szervezés terén mennyire jutott, annak bizonyítéka az, hogy a kuruc sereg fejlődésének tetőpontján, — 1706—7. fordulóján — elérte a 100,000-es létszámot.

A fejedelem a hadszervezés terén igen nehéz feladat előtt állott. Mátyás király óta nem szerepelt önálló magyar hadsereg, «exercitus hungaricus», a magyar hadtörténet színpadán. A török hódoltság alatt kimerült és végső pusztulásra jutott nemzet fegyverfogható lakosságának csak kis része szolgált a császári hadsereg ezredeiben a spanyol örökösödési háború távoli harcterein. Az első katonátömegek a Thököly felkelés után szanaszét bujdosó szegénylegények, elkeseredett jobbágyok s a nyomorúságos életviszonyok miatt zabolátlan martalócokká züllött szökött katonák sorából siettek Rákóczi zászlai alá. A legelső szervezési tevékenység tehát nem lehetett más, mint az önként jelentkező felkelők ezredkebe való csoportosítása, rendszerint önmaguk választotta vezérek alatt. A felkelés első éveiben Rákóczi rendes sorozást vagy toborzást még nem rendelhetett el és minden tevékenysége abban merült ki, hogy a fokozatosan mindig nagyobb számban hozzásegődött volt császári tisztek segítségével rendbeszedje, fegyelmezze újonnan megszületett ezredet.

A kuruc sereg szervezése tehát alulról felfelé indult. Mindent rögtönözni kellett. A sereg felállítását nem lehetett előre megfontolva szerkesztett szervezési utasítások, hadrendi tervezetek alapján végrehajtani. Leküzdhetetlen nenézése a képzett altisztikar teljes hiánya volt s az a körülmény, hogy a fejedelem kénytelen volt — legalább is az első időkben — tisztii helyeken arra nem való egyéneket is megtűrni, csupán azért, mert kipróbált, magasabb képzettségű tisztjei nem voltak. Rákóczi szervező tehetségének egyik kimagasló bizonyítéka az, hogy egyéniségével, tiszteletet és tekintélyt parancsoló

fellépésével mégis egységessé tudta tenni azt a hadsereget, amely rendkívül szövevényes hadszervezetével, a különleges magyar viszonyokból eredő, — semmiféle más hadsereggel össze nem hasonlítható — sajátosságaival példa nélkül áll a történelemben.

A Rákóczi bejövetelének hírére hamarosan összegyűlt és az év végéig már kb. 30,000 főre szaporodott felkelő sereg első győzelmeit nem katonai fölényének köszönhette, hanem annak, hogy a felkelés kitörésekor egész Magyarország területén nem volt számbavehető császári reguláris katonaság. Rákóczi ezt nagyon jól tudta. Nem bízta el magát, hanem éjjel-nappal azon fáradozott, hogy seregének legalább egyrészét, a volt katonákból toborzott ezredeket fokozatosan fegyelmezze, kiképezze a reguláris ezredek színvonaláig. Ez csak részben sikerült. A kuruc sereg összetételében végeredményben mindig két külön részt állapíthatunk meg; a reguláris katonaságot, azaz a csa-

II. Rákóczi Ferenc zászlaja.

szári seregben szokásos szabályok, elvek szerint kiképzett, vezetett és fegyelmezett ezredeket, — és a mezei hadakat, amelyeknek harcértéke, fegyelme, fegyverzete, felszerelése nem volt egyöntetű. A hadsereg zömét utóbbiak, a mezei hadak, alkották. Harcérték tekintetében a fejedelem reguláris katonasága s ennek keretén belül az udvari hadak s a francia gránátosok zászlóaljai voltak a legkülönbek. A mezei hadakhoz tartozó ezredek harcértéke és használhatósága jórészt attól függött, hogy milyen parancsnok kezében voltak. Ebben a seregkategoróriában a lovasság vitte a főszerepet és mondhatjuk, hogy voltak olyan mezei lovasezredek is (Ocskay, Béri Balogh Ádám, Ebeczky), amelyek vitézségben, ügyességben vetélkedtek a reguláris lovasság jó ezreideivel.

Amikor a hadjárat során a hadsereg már szilárdabb keretek között kezdett kristályozódni, Rákóczi áttért az önkéntes toborzás módszeréről a rendszeresen szabályozott és területileg körvonalazott hadkiegészítés rendszerére.

Az ország területét 1706-ban 5 kapitányságra — generalátusra — osztotta s mindegyik élére mint főkapitányt s egyben vezénylő tábornokot, egy-egy

tábornagyot állított. A hadfogadó, toborzó alkerületek nagyjában véve azonosak voltak a megyék területeivel, ami a toborzást lényegesen elősegítette s az ezredek belső megszilárdulását megkönnyítette.

Kezdetben a hadszervezés szóbeli majd írásbeli utasítások alapján történt, de Rákóczi igen nagy súlyt helyezett arra, hogy a hadsereg fegyelmét és belső életét írásban, sőt nyomtatásban lefektetett szabályzatokkal is körvonalazza és szilárdítsa. A legelső «Kdictum militare»-t már 1703. szeptember 7-én adta ki. Ezt követték a következő években részletutasítások, szabályzatok a várórség szolgálatáról, a táborigényről, a katonai igazságszolgáltatásról stb. Határkövet jelölő intézkedése volt Rákóczinak az 1707-i ónodi országgyűlésen törvényerőre emelt részletes és általános katonai szabályzata és az ahhoz csatolt haditörvénytár, amelynek összeállítását a fejedelem szakemberek bevonásával maga irányította és ellenőrizte. Ez a rendkívül pontosan megszerkesztett szervezési szabályzat és törvénykönyv, Rákóczi hadseregszervező fáradozásainak legkitűnőbb eredménye. Sajnos, hogy ez a «Regulamentum Universale» nem előbb, hanem csak akkor született meg, amikor a kuruc felkelés delelőpontján már túlhaladt és közeledett a-trencsényi csatával kezdődő bomlás felé.

De a fejedelem nemcsak hadseregének szervezési kérdéseivel törődött, hanem különösen nagy súlyt vetett a sereg szükségleteinek biztosítására és a harcoló csapatok kiképzésére is. Tudjuk azt, hogy gyakorlati szabályzatokat is készített. Ezeknek, sajnos, csak egy-két töredéklapja maradt reánk.

Mindezekből az írásbeli bizonyítékokból, valamint a fejedelem és tábornokainak sok ezerre menő írott parancsából, jelentéséből, harcrendelő utasításából minden kétséget kizáróan megállapíthatjuk azt, hogy Rákóczi, a Savoyai Eugentől, — mint az udvari haditanács elnökétől — vezetett császári hadsereg szervezési és hadvezetési alapelvei szerint igyekezett seregét felállítani és vezetni. Ez természetes, hiszen legtöbb ezredparancsnoka, néhány tábornoka azelőtt a császári seregben szolgált, tehát azt, amit ott tanult, alkalmazta itt is. Francia hatást Rákóczi szervezési tevékenységében csupán a dandárrendszer meghonosításában, a különleges fegyvernemek és harcászati ágak, főleg a tüzérség és a műszaki ügyek terén észlelhetünk. Ennek magyarázata az, hogy az akkori magyar katonaság a török hódoltság alatti végbeli harcokban csupán a portyázó lovas és gyalogos harcokat ismerte és ezért magyar származású tüzér- vagy hadmérnöktiszteket alig találunk Rákóczi hadseregében. Szövetségesétől, XIV. Lajos francia királytól elsősorban tehát ilyen szakembereket kért és kapott is. Ezek voltak a kuruc tüzérség megalapítói a kuruc kézre került várak megerősítői, átépítői s a várharcok vezetői.

Rákóczi minden tettét és intézkedését nagyfokú komolyság és alaposág jellemezte. Ezért, amikor a felkelés élére került, minden módon igyekezett katonai elméleti tudását pótolni. Szorgalmasan olvasta az akkor már megjelent hadtudományi munkákat. Amikor pedig Forgách Simon tábornagy — a kuruc sereg egyetlen képzett stratégyája — megismertette vele Zrínyi Miklós

hadtudományi munkáit, Rákóczi még jobban meggyőződött arról, hogy hadseregének szervezésében és megszilárdításában az a helyes út, amelyen ő elindult s amelynek végső követelménye hadseregének teljesen reguláris alapokra való helyezése lenne. Ez idő óta határozottan felismerhetjük intézkedéseiben Zrínyi hatását. Korát megelőzve, Zrínyivel együtt hangsúlyozta a gyalogság fontosságát s rossznéven vette tisztjeinek azt, hogy a gyalogos szolgálatot megvetik. A különben jóhiszemű, könnyen hívó és minden szépért és jóért lelkesedő fejedelem, hihetetlenül tárgyilagos hidegséggel nyilatkozott hadseregéről, főleg tisztikaráról minden alkalommal. Szívesen jutalmazott és dicsért, ha arra oka volt, de leveleinek túlnyomó része hadseregéről sokszor igen szomorú képet fest. Az önmegtagadásig menő tárgyilagossággal boncolgatja ezekben — önmagát sem kímélve — seregének erényeit és hibáit és fájó szívvel állapítja meg azt, hogy nem sikerül neki tisztikarát és hadseregét meggyőzni arról, hogy a hadviselés alapelveiben neki van igaza.

Középeurópa háborúiban abban az időben ugyanis kétféle harcmodort ismerünk fel. A nyugati harcmodor lényege, a hadseregeknek előre megszabott sémák szerint való felállításában és kötött szabályok szerint való mozgatásában, manővrírozásában rejlett. Zárt tömegek csap-

A szabadságharc kezdete.

talak össze nyílt mezőn és a győzelmet az a fél aratta, amelynek ezredei képzettebbek, fegyelmeztettebbek voltak és amelyeknek tisztikara a fővezérrel összhangban pontosan, engedelmesen vezette csapatait. A keleti harcmodor ezzel ellentétben kerülte a nagy csatákat, az előre megállapított tervek szerinti összecsapást és a győzelmet gyors rajtaütések, hirtelen nekilovaglások, megrohanások, portyázások, utóvédharcok segítségével kívánta megszerezni. A magyar katona ennek az utóbbi harceljárásnak volt híve, mert a török végbeli harcokból ezt ismerte és ezzel ért el eredményeket. A magyar ember természetének is ez a harcmodor felelt meg jobban, mint a kérlelhetetlen fegyelmen alapuló és sokszor hosszantartó passzív hősiességet kívánó nyugati harcmodor. Ezzel azonban csakis hozzá hasonló ellenféllel szemben győzedelmeskedhetett, regulárisán vezetett seregekkel szemben sohasem.

Rákóczi és alvezéreinek kisebb része ezt hamar felismerte és igyekezett a kuruc sereget erre a harceljárásra megtanítani. A tisztikar túlnyomó része azonban — közöttük maga Bercsényi is — a keleti, irreguláris harcmodornak volt híve. Bár elismerték Rákóczi felfogásának helyességét, de gondalat-

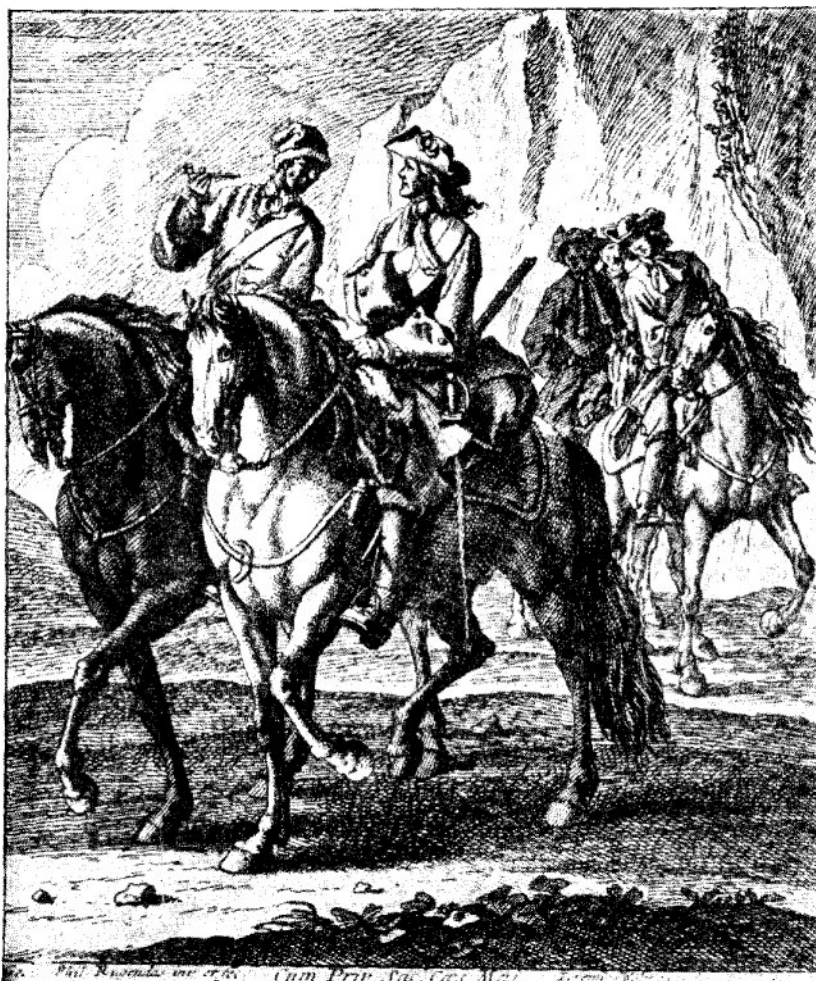
menetét e téren nem szívesen követte. A harc eljárások terén Rákóczi és tisztikara között fennálló divergenciának következménye volt az, hogy a fejedelem küzdelme a regularitás érdekében, végig majdnem meddő maradt, a kuruc hadsereget nem sikerült teljesen átformálni. Ez volt az oka annak, hogy a kurucok nagy csatáikat (a felkelés alatt összesen 6 összecsapást nevezhetünk nagy csatának) mindig elvesztették s győzelmeiket csupán ott aratták, ahol azt váratlan meglepetések, gyors rajtaütések segítségével, vagy különösen kedvező terepviszonyok és harcászati helyzetek között szerezhették meg.

Rákóczi serege feudális vezetés alatt álló toborzott néphadsereg volt. A XVIII. század szokásainak megfelelően Rákóczi tisztikarát feudális elvek szerint állította össze. A hadjárat alatt 25 tábornok vitt szerepet, ezek között 15 főnemes és csupán 10 köznemes volt, a legmagasabb katonai rangot, a tábornagyit, — Rákóczi csak mágnásoknak, tekintélyes főuraknak adományozta. (Károlyi, Esterházy Antal, Forgách, Barkóczy, Yay, Pekry grófok.) A kurtanemes, polgár és más társadalmi osztályokból származó tisztek legfeljebb a brigadérosi, tehát a tábornok és ezredes közti rendfokozatot érhatték el s ezek soraiban is csak két, nem nemes brigadérost ismerünk (Esze Tamást és Czelder Orbánt). Ez a korszellem volt az oka annak, hogy a kuruc sereg felső vezetésében a valódi katonai talentumnak nem volt tág tere és hagy nagyon sok magasabb polcra hivatott vitéz és ügyes kuruc vezér (Bottyán, Ebeczky, stb.) a felkelés végéig alacsonyabb szerepkörben szolgálta a fejedelmet és a nemzeti ügyet. Igen nagy hiány volt alantos tisztekben, mert Rákóczi kénytelen volt, — főleg a felkelés kezdetén, amikor nagj⁷ tömegek özönlöttek táborába — a császári seregből átjött tiszteket vagy pedig egyenesen a polgári életből hadiszolgálatra jelentkezett műveltebb egyéneket (földbirtokosokat, megyei tisztviselőket, előkelőbb polgárokat) azonnal zászlóalj- vagy ezredparancsnokságokkal megbízni.

Mindvégig megoldatlan probléma marad az altisztikar megteremtése és pótlása. Hogy nagyon sok kuruc ezred nemcsak ütközetek alatt, hanem nyugalmasabb időszakokban is fegyelmetlenül viselkedett, annak főoka az altisztikarnak jóformán teljes hiánya volt. Tudjuk, hogy a csapattestek belső, mindennapi életének szabályozása és az alsóbb fegyelem megteremtése az altisztek feladata. Rákóczi altisztjei, — mint azt az emlékirataiban ismételtlen panaszolja — alig voltak különbek legénységüknél és ezért nem is tudtak tekintélyt tartani. A császári seregből átpartolt altisztek közül pedig azokat, akik megbízhatóbbak, ügyesebbek voltak, mindjárt alantostizti állásokra, kellett beosztani, sőt századparancsnokságokkal is megbízni.

A fejedelem ugyan teljes erejéből fáradozott azon, hogj" a háború alatt tisztikarát és altisztjeit továbbképezze, de ebben sajnos nem sok eredményt ért el, mert a kiképzés vezetésére alkalmas tisztekre a hadműveletek alatt a harcvonalban volt szüksége. Katonai akadémiákat is akart felállítani. Nemesi testőrcsapatának, a «Gavallérok Kompániájának» 1707-ben történt felállítása is részben ezt célozta.

A nemesi testőrcsapat tagjait Rákóczi udvarában képezte ki, kipróbált, harcdezt tisztek segítségével. Ebből az elit-testületből remélte ő kiválasztani azokat a kiváló fiatal nemeseket, akiket a magasabb vezérkari, később hadvezéri szolgálatban és fontos állami, diplomáciai hatáskörökben kívánt alkal-

Francia és kuruc tisztek.

mazni. A nemesi testőrcsapat Rákóczinak teljesen egyéni elgondolása szerint alakult. Szabályzatait maga a fejedelem szerkesztette és azoknak minden fejezetéből visszatükröződik Rákóczi fennkölt gondolkodása a kötelességteljesítésről, fegyelemről, elvűségről, vallásosságról. A nemes ifjak osztagai többször szerepeltek a hadrakelt sereg harcaiban is. Az a nemes palánta, amelyet a fejedelem a testőrcsapat létesítésével ültetett, nem fejlődhetett terebélyes

fává, mert a történések rohanó árja pár év múlva ezt a minden tekintetben valóban «nemes» testületet, urával együtt lesodorta a magyar történet színpadáról.

Ismerkedjünk meg röviden a kuruc sereg különböző alakulataival s azok vezetésével.

A legfőbb vezetés elejétől végig Rákóczi kezében volt. Nemcsak legfőbb ura, parancsolója, hanem szinte tulajdonosa is volt seregének, amelynek költségeit nagy részben uradalmainak jövedelméből maga fedezte. Elképzelhetetlenül nagy feladat volt az, amit Rákóczi magára vállalt. A felkészítés minden kül- és belpolitikai, közgazdasági vonatkozásának vezetése mellett, a hadvezetés felelősségének teljes súlya is az Ő vállán nyugodott. Bercsényit ugyan a szécsényi országgyűlés 1705-ben főtábornokká, generaliszimussá választotta, de ezzel Rákóczin nem sokat segített. Bercsényi zseniális ötletei, szervezőképessége és erélyes, — sokszor feleslegesen erőszakos — természete ellenére sem volt hadvezéri tehetséggel megáldva. Ezt Rákóczi hamar felismerte és azért Bercsényit sohasem bízta meg az egész kuruc sereg központi egységes vezetésével. Hiányzott a fejedelem oldala mellől valaki, aki, — mint a mai hadseregek vezérkari főnöke — a fővezérrel, tehát Rákóczival közösen megbeszélte hadműveletek részletintézkedéseit kidolgozta és a vezénylő tábornokokat a fővezér szándéka szerint irányította volna. Erre az állásra lett volna Rákóczinak megfelelő tábornoka — Forgách Simon gróf — de ez a kuruc vezér kiegyensúlyozatlan természete, főleg pedig Bercsényinek iránta táplált ellenszenvé miatt, a sereg fővezetésében nem jutott szóhoz.

A legmagasabb seregvezetési egység általában a hadosztály volt s csupán a hadművelési periódusok előtt, rendszeren tavasszal vagy különös hadiexpedíciók előtt állították össze a magasabb egységeket (hadtesteket, seregcsoportokat). Vezérkari irodája sem volt Rákóczinak. Intézkedéseit és utasításait, Stabsadjutánsai — mai katonai nyelven, szárnysegédei, parancsörtsztjei — fogalmazták, másolták az ő közvetlen utasítása szerint. Nem tervező és intézkedő, hanem csak végrehajtó közegek voltak. A hadosztályparancsnokságok és ezredek közé 1705-ben francia mintára a Brigádá-kat, dandárokat iktatta, amelyeket 2—3 lovas- vagy gyalogezredből állítottak össze.

Az ezredeket vagy tulajdonosaik vagy parancsnokaik nevére nevezték, az ezredtulajdonosi méltóságot a fejedelem adományozta tábornagyainak, és más kiváló magasrangú tiszteknek. A csapategységek és rendfokozatok megjelölésében keverve használták a magyar, német, francia, sőt latin elnevezéseket. A szolgálati nyelv természetesen az egész kuruc hadseregben magyar volt. Idegen zsoldos csapatokkal Rákóczi hivatalosan latin nyelven érintkezett. A fejedelem és alvezérei fontosabb ügyekben titkos írással (jelek, számok, számcsoportok) leveleztek egymással.

A kuruc sereg létszáma folytonosan hullámzott. Vesztett csaták után, aratási, szüreti munkák idejében, az irreguláris, mezei hadak jórésze hazaszéledt. Átlagosan véve 30,000 főre becsülhetjük azt a létszámot, amely felett

Rákóczi a hadjárat alatt rendelkezett. Volt ugyan idő, mikor ennél jóval több ember állott zsoldjában, de mindig csak rövidebb ideig. A seregszervezés tetőpontján, 1706 őszén, Rákóczi hadinépe 52 lovas-, 31 gyalogos, tehát összesen 83 ezredből állott. A szerencsétlen trencsényi csata után rohamosan apadt a kuruc sereg. Az általános kimerültség, reményvesztettség bomlasztotta ekkor már Rákóczi seregét s mindennek betetőzéséül a pestis 1709-ben már hihetetlen arányúvá fejlődött dühöngése. A majthényi síkon s az ország még néhány kuruc fennhatóság alatt lévő várában és városában már csak alig 18,000 kuruc tette le a fegyvert a felkelés befejezésekor.

Rákóczi seregét általában a következő kategóriákba oszthatjuk.

1. *Udvari hadak*. Rákóczi elite seregcsoportja. Jól kiképzett, felöltözött, fegyverzett, lovasított dragonyos-, karabélyos- és huszárezredek, fegyelmezett gyalog hajdúezredek. Idetartoztak az elsőrendű harcértéket képviselő francia gránátosok is (két gyalog- és egy lovasezred).

2. *Reguláris hadak*. A sereg értékes, fegyelmezettebb és megbízhatóbb része. Ezeket hadviselt, külön kiválasztott legénységből állította össze 1705-ben Forgách Simon gróf tábornagy. Lovasságuk kétféle volt, huszárság és lovas dragonyosok, vagyis gyalogos harcra is kiképzett lovasok. A reguláris hajdúezredek mindegyikében különösen kiképzett gránátos századokat is találunk. A reguláris hadak közé sorolhatjuk a Rákóczi zsoldjában harcoló idegen hadak egy részét, mégpedig a császári seregből átpártolt német zsoldosokat, továbbá a svéd-lengyel segédcsoportot, amelyet a fejedelem 1709. év végén fogadott zsoldjába.

3. *Irreguláris hadak*. Ezeknek zömét a mezei hadak alkották, azaz az ország hadserege, amely a felkelés elejétől végéig fegyver alatt szolgált. Nagyobb veszteségek után, vagy különösen veszély esetén felültették a «personális insurrectió»-t, amely mint vármegyei katonaság, csak bizonyos időszakok tartamára gyűlt össze.

A különbség az irreguláris és reguláris hadak között nemcsak fegyelmükben, kiképzési fokukban, s külső megjelenésükben mutatkozott, hanem főleg abban, hogy a mezei hadak zsoldot nem kaptak, saját lovukon szálltak hadba és élelmezésükről maguk gondoskodtak. A megyei hadak megfeleltek a mai hadseregeknél ismeretes hadtápcsoport-kategóriáknak. Voltak az irreguláris hadak között még kiváltságolt hadak (jászok csapat, székelyek, városi hadak), amelyek bizonyos érdemek elismeréseként, különös kedvezmények szerint állították össze egységeiket. Idesorolhatjuk a legendák nagyításában hírnévre jutott tatár csapatot is, amely a dervis generális, Andrassy Miklós páter vezetése alatt 1704—5-ben szerepelt rövid ideig, de amelynek hadtörténeti jelentősége vajmi kevés volt.

Az idegen zsoldos csapatok között első helyen állottak a francia csapatok. XIV. Lajos engedélyével kb. 80—85 francia tiszt szolgált Rákóczi seregében s kb. 1000—1500 altiszt és közkatona. A francia tiszteknek Rákóczi sokat köszönhetett. Néhány kiváló gyalogos parancsnokon kívül (Fierville d'Herissy

lovag, Bonafous ezredesek, Chassant brigadéros), főleg műszaki és tüzér vezetői állásokban találjuk azokat a francia főtiszteket, akiknek érdeme volt a kuruc tüzérség és a műszaki szolgálat (várépítés, várvívás) szakszerű megszervezése. (Le Maire hadmérnök brigadéros, La Mothe, La Rivière tüzérezredesek s mások). XIV. Lajos Des Alleurs altábornagy személyében katonai tanácsadót is küldött már 1704-ben Rákóczi mellé, de ez a mogorva öregúr, aki a magyar viszonyokat nem ismerte s a francián kívül más nyelven nem beszélt, inkább csak a diplomata szerepét játszotta Rákóczi udvarában. Mint hadvezér csak egyszer szerepelt (a zsigódi vereségnél) s nem igen találjuk annak nyomát sem, hogy a kuruc hadműveletek irányításába vagy szervezésébe döntően befolyt volna.

Rákóczi tüzérsége fejlődésének csúcspontján (1706—7) hat ütegből állott, közel 700 fő létszámmal. Az ágyúk számát sajnos, nem ismerjük, de a hadesemények leírásaiból megállapíthatjuk azt, hogy Rákóczi tüzérségében valamennyi akkor ismert ágyútípus (haubitz, karthun, mozsár, stb) megvolt. Ezeket a császári seregtől és várak elfoglalásánál zsákmányolták. De voltak magyar ágyúöntő műhelyek is. A tüzérség Sréter János brigadéros, mint «supremus magister artilleriae», fennhatósága alatt állott.

A felkelés alatt közel 200 kisebb-nagyobb vár játszott szerepet, ezek közül csak 26 volt állandóan császári kézben, a többi vagy heves harc, vagy kapituláció révén jutott Rákóczi hatalmába. A rendes várakon kívül a Dunaparton több földvár, megerősített sánc, hídfő épült (Karva, Nyergesújfalu, Bottyánvára, Dunakömlőd mellett, stb.). A legnagyobb szerepet a felkelés alatt Érsekújvár játszotta, amelyet Rivière ezredes épített újjá az akkori idők legkitűnőbb vártervezője — Vauban francia marsall — rendszere szerint.

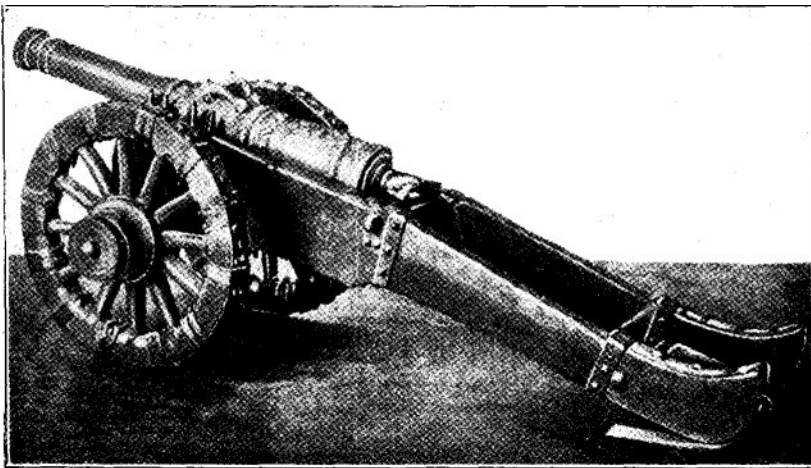
A sereg fegyverei túlnyomó részben a felvidéki városokban készültek. Lengyelországból is kaptak fegyvereket. A balta, csákány, fokos, a hajdúság rendes felszereléséhez tartozott. A kuruc seregben a széles pallostól egészen a két méter hosszú páncélszűrő koszperdig (hegyestőr) mindenféle kardfajtát találunk. A lógós kopját a szurony szorította ki a használatból.

Rákóczinak igen sok gondot okozott a hadsereg felszerelése és felruházása. E téren teljes egységességet elérni nem is tudott. Az udvari hadak, a reguláris katonaság s a mezői hadak néhány ezrede azonban már a felkelés közepétől kezdve szabályszerűen rendszeren volt öltöztetve és felszerelve. A posztót külföldről, Lengyelországból, Törökországból szállították. Az egyenruhák készítésénél az akkori kor kívánalmainak megfelelően nem a célszerűség volt mérvadó, hanem az, hogy az ezredek minél díszesebben, tarkábban öltözzenek. Különösen a tiszti ruhák voltak a pompakedvelő magyar ember természetének megfelelően díszesek. A hadsereg minden katonájának süvegén, kalpagán, Rákóczi címere «Pro Libertate» felírással volt látható. Fekete kócsagtollas forgót és tigrisbőrkapagányt csak a fejedelem és Bercsényi viselt. A tábornokok és ezredesek párduckacagányban jártak, a többi tiszt farkas-

bőrkacagányt (hátibőr) viselt. A rendfokozati jelvényeket a süveg peremén viselték. A vezénylőtábornokok megkülönböztető jele az aranyozott buzogány volt.

A zászlófestészetből Rákóczi korában önálló iparág fejlődött. Minden ezrednek külön díszes zászlója volt, sőt a századoknak is voltak standárjai. Rákóczi sátora előtt a címerével díszített nagy selyem zászló, a fejedelmi «kornéta» lobogott.

A hadereg élelmezése az elnéptelenedett és koldussá lett országban igen nagy nehézségekbe ütközött. Az országot élelmezési kerületekre osztották s a kerületi komisszáriusok élelmezték innen a hozzájuk utalt ezredeket. Hadműveletek alatt a hadak élelmezését az átvonulási területek lakossága volt

Sugarágyú.

kénytelen szolgáltatni, ami a csapatok és a lakosság között, főleg a felkelés utolsó éveiben igen sok összetűzésre és erőszakoskodásra adott okot.

A hadak fizetésére sok pénz kellett. A lakosságra kivetett adók nehezen és gyéren folytak be s a felkelés alatt vert rézpénz hitelét hamarosan elvesztette. Hogy a hadak fizetelenségén segítsen és zúgolódásait lecsendesítse, a fejedelem mérhetetlen uradalmainak (közel 1.400,000 hold) jövedelmét szívesen áldozta hadseregének szükségleteire.

A kuruc felkelés egész ideje alatt Rákóczi katonáinak csak egy ellenféllel kellett harcolniuk, a császári sereggel. Savoy ai Bugen zsenialitása olyan fokra emelte I. Lipótnak és utódjának, I. Józsefnek seregét, hogy az akkor Európa legjobb katonaságának volt mondható. Az évtizedes török harcokban kipróbált, gyakorlott tábornok, ezredparancsnokok, mind hivatásos katonák, vezették csapataikat Rákóczi hevenyészve összetoborzott, jórészt autodidakta tisztektől vezetett, rendszertelenül hadakozó seregei ellen. Hogy a

fejedelem mégis 8 évig bírta a harcot, annak oka seregének némely, a császári sereget felülmúló kiváló vonása volt és az a körülmény, hogy a spanyol örökösödési háborúnak bajor és olasz földön lejátszódó fontosabb történései miatt a bécsi udvari haditanács sohasem tudott elegendő haderőt küldeni a mellék-hadszíntérként szereplő magyar harcterekre. Olyan rövidlélekzetű hadműveletekben, ahol nem a feszes kötelékek vezetésén van a hangsúly, hanem ahol gyors elhatározás, éles szem, lélekjelenlét, erős kar és fürgeség kellett, a kuruc sereg határozottan felülmulta a nehézkes császáriakat. (Szomolány, Györvár—Egervár, Szentgotthárd, Kölesd) A zártrendű nagy csatákat a kurucok nem szerették. Pedig ilyen csatákban is előfordult az, hogy a győzelem, a küzdelem első fázisaiban már a kurucok kezében volt. De a kötelékek harc közben szétszakadtak, mert a kuruc sereg orvosolhatatlan s Rákóczitól is folyton ostorozott hibája folytán a csapatok az első siker után nem erőszakolták tovább a végső döntést, hanem nem törődve többé a harccal, zsákmányolni kezdtek és e miatt veszítették el a csatát. (Nagyszombat, Romhány.)

Hogy a kurucok vereségének oka nagy csatákban a vezetésen és a csapatok magatartásán múlt, azt abból is megállapíthatjuk, ha összehasonlítjuk a szembenálló felek számerejét. A nagyszombati csatában Heisternek és Rákóczinak egyaránt 20,000—20,000 embere volt. A pudmerici csatában Rákóczi 25—30,000 katonája 12—13,000 némettel állott szemben. Zsibónál a közvetlen harcban 7500 kuruc vett részt 16,000 császári katona ellen. De a csatater közelében lévő Károlyi Sándor 8000 embere, bár megtehetette volna, nem avatkozott a harcba. A végzetes trencsényi csatában 14—15,000 főnyi kurucság viaskodott 5200 császári lovassal, Romhány mellett pedig 12,000 kuruc 1500 lovassal. A számbeli fölény tehát Pudmericnél, Trencsénynél és Romhányynál is erősen a kurucok oldalán volt. A nagyszombati és zsibói vereségeket pedig nem a császári seregek nagyobb számereje okozta. Egészen 1710 végéig, tehát jóformán a felkelés egész ideje alatt, a kurucok minden hadművelet, minden csata alatt, mondhatjuk majdnem minden alkalommal, számban jóval erősebbek voltak a császári seregnél.

A lassú, szívós és sok megpróbáltatással járó harcot a kurucok általában nem kedvelték s ezért várak megvívásánál csak akkor értek el eredményeket, ha a vár megrohanása hirtelenül sikerült. Ilyen alkalmakkor azután bámulatraméltó hősiességgel rohamoztak és másztak a falakra hajdúk, huszárok egyaránt.

Említettük, hogy Rákóczi rendkívül szigorúan bírálta seregének működését és szinte fásult lemondással jellemezte minden veszített csata után alvezéreinek balkezességét s csapatainak fegyelmetlenségét. Nem olvashatjuk megilletődés nélkül a fejedelem szigorú, de nagyon találó és indokolt megállapításait. A magyar ember veleszületett katonai tehetsége, harckészsége, vitézsége hálás szerephez jutott a kuruc felkelés változatos harcaiban. Egykorú harciéírások, levelek nemcsak az egyéni vitézség, hanem egész csapatostok bámulatraméltó teljesítményeiről is tudnak beszámolni. Azt is

tudjuk, hogy sok olyan főtisztje és tábornoka volt Rákóczinak, akire nem illett tisztikaráról táplált, sokszor szinte megbélyegző véleménye. A tárgyilagos történetkutatás azonban kénytelen megállapítani azt, hogy az egész kuruc sereg összességében, — éppen a fejedelemtől is felismert és a magyar ember természetében gyökerező fogyatékoságok miatt, — nem tudott arra a fokra emelkedni, amelyre hivatva lett volna. Hogy a felkelés katonai negatívummal végződött, annak nem a fejedelem hadvezetése volt az oka, hanem

Portyázó kurucok fogoly labancot hajtanak maguk előtt.
Rugendas metszete után.

a hadseregnek az ország általános kimerülésével és békevágásával kapcsolatban, és jórészt annak következtében bekövetkezett felbomlása.

Rákóczi serege felbomlott, megsemmisült, de nem maradt hatás nélkül a későbbi magyar katonaságra. A világhírűvé vált magyar huszárság bölcsője kétségkívül a kuruc felkelés volt. A könnyű magyar lovasság gyakorlottsága, harctechnikája nagyot fejlődött. Azok a huszárok, akik III. Károly és Mária Terézia háborúiban a magyar katonának hírnevet, dicsőséget szereztek, Rákóczi huszárjainak voltak közvetlen utódai. A Rákóczival emigrált tisztek és azok leszármazóinak sorából származtak a francia könnyű lovasság megteremtői.

RÁKÓCZI HADITERVEI ÉS HADMŰVELETEI.

Amilyen nehézségekkel küzdött Rákóczi a hadsereg megteremtése és kifejlesztése terén, éppen olyan sok fejtörést okozott neki az, hogy miképpen harcolja végig koronás királya ellen azt a háborút, amelyre előzetes haditervet nem is készíthetett. A felkelés kitörésekor, 1703 nyarán semmi másra nem számíthatott még, mint arra, hogy XIV. Lajos francia király pénzzel és talán csekélyszámú sereggel fogja támogatni és hogy a felkelést megelőző lengyelországi tartózkodása alatt lengyel barátaitól megígért zsoldosok hamarosan követni fogják őt Magyarországra. Hogy itthon milyen belföldi haderő felett fog rendelkezni, azt nem tudhatta s az otthonról feléje szálló üzenetekből sem nyerhette azt a megnyugvást, hogy őt a határon legalábbis az első szükségnek megfelelő feg³⁷veres csapat fogja fogadni. Azt is kellett neki tudnia, hogy az ország rendjei, főleg főnemesei, a földbirtokos osztály és a városok polgársága, az elmúlt évek sanyarú tapasztalatai után kétkedéssel, sőt ellenállással fog fogadni minden felkelést és fegyveres zendülést, mert a Thököly bujdosói s az ország egész területén szanaszét kóborló szegénylegények hazafias jelszavak alatt meginduló lázongásai rendszerint jobbágyfelkelésekké, parasztlázadásokká fajultak s a földesurak várainak, kastélyainak felperzselésével, birtokainak feldúlásával s jószágaiknak felprédálásával végződtek. Amíg az egész ország meg nem ismeri Rákóczit, és felkelésének önzetlen, hazafias célját, addig neki az országon belül még azzal az ellenszenvvel is kellett megküzdenie, amely a felkelés első idejében valóban megnehezítette hadseregének összetoborzását.

Ilyen körülmények között, egy még nem létező hadsereg hadműveletei számára terveket kovácsolni nem lehetett. A fejedelem első leveleiből s főleg a háború után írt emlékiratából azonban ki tudjuk hámozni azt a gondolatmenetét, amellyel hadjáratát megkezdte. Saját erejében nem bízott s első célja csupán az volt, hogy minél előbb elérje keletmagyarországi uradalmainak központját, Munkácsot, onnan a Tisza vidékét és itt, uradalmainak jobbágyaiból (akiknek csatlakozására biztosan számíthatott) állítsa össze első felkelő seregét a lengyelországi zsoldosok segítségével. Minden reménye XIV. Lajosban volt, akinek serege és a vele szövetséges Miksa Emanuel bajor választófejedelem serege már közel 2 év óta harcolt a Habsburg-ház és szövetségesei ellen olasz földön és a Rajna mentén. A fejedelem terve szerint, — amit úgy látszik Parisban is helyeselték — Miksa Emanuel bajor választónak kellett volna minél előbb elérni az ausztriai határt és valahol Bécs tájékán egyesülni Rákóczi seregével.

Ez a terv volt a fejedelem hadjáratának bázisa s az adott viszonyok között valóban kitűnő, célravezető és a lehetőség keretén belül megoldható haditerv. Emlékirataiban írja: «ez volt az egyedüli alap, amelyre támaszkodva kezdtem a háborút, amelynek nehézségeit előre láttam». Rákóczinak

ez a haditerve, amelyhez a hadjárat folyamán ismételt és előszeretettel vissza-visszatért, sohasem volt megvalósítható. Miksa Emanuel ugyanis a háború kezdetén nem amint Rákóczi kívánta, Csehország felé vezette seregét, hanem először Tirolba, ahonnan őt Savoyai Eugen ezredei rövid idő múlva kiszorították. Amikor azután 1703. szeptemberében mégis a Duna felé fordult s Linzig jutott, az egyesülésre kedvező helyzet már elmúlt. A császári sereg a bajor választót onnan is visszaszorította, mielőtt Rákóczinak sikerült volna seregével Bécsset elérni. Amikor ugyanis a kuruc sereg zöme 1703 utolsó hónapjaiban (Bercsényi felvidéki hadjáratának sikeres befejezése után), már Pozsonynál állott, Miksa Emanuel már eltávozott a Duna vidékéről. Rákóczinak az a terve, hogy hadjáratát Lipót császár ellen a franciákkal és azok szövetségeseivel nemcsak lelkileg és tervekben közös elgondolással és összhangban, hanem azok seregeivel közös hadszíntéren a valóságban is egyesülve küzdhesse végig, — ezután sem sikerült.

A hadjárat során Rákóczi gyakran volt kénytelen a körülmények kényszerítő hatása folytán haditerveket változtatni, de éber figyelemmel kísérte a francia sereg és bajor szövetségeseinek harcait, s amikor valószínűnek látszott az, hogy a hadműveletek Ausztria határaihoz közelednek, azonnal újból megkísérelte a csatlakozást. Ezért határozottan állíthatjuk, hogy a fejedelem egész hadjáratának alap gondolata és vezérfonala ez volt. A*Íraücia csatlakozás reményéből csak a felkelés utolsó éveiben kezdett kiábrándulni, amikor látnia kellett azt, hogy XIV. Lajosnak már nem fontos Rákóczi segítsége.

A felkelés hullámai az általános lelkesedéstől mozzatva 1703. év végén elöntötték Magyarországnak nagy részét. Ekkor már minden magyar ember érezte azt, hogy Rákóczi személyében olyan csillag tűnt fel Magyarországborús egén, amely bevilágítja a szabadsághoz vezető utat. Erdélyben az időben még tartózkodó, sőt némileg elutasító magatartást tanúsított. Az erdélyi rendeknek Rákóczi idegen volt, a császári uralom alóli felszabadulásukat inkább a még életben levő Thököly és a törökök segítségével remélték.

A Dunántúlra Rákóczi ebben az évben még nem tudta hatalmát kiterjeszteni, mert a hatalmas folyamon át abban az időben csak két híd vezetett, Budán és Pozsonyban, s mindkettőt erős császári helyőrség őrizte.

Amikor azután a Duna 1704 január első napjaiban befagyott, Rákóczi elindította Károlyi Sándort a Dunántúlra. Kern volt szerencséje. Ez a kuruc hadvezér, — bár sikerült neki rövid idő alatt majdnem az egész Dunántúlt Rákóczi mellé talpraállítani, — a hadműveleteket lazán és meggondolatlanul vezette, úgyhogy a császári hadak főparancsnokává kinevezett Heister Siegbert gróf tábornagy, Pálffy János gróf altábornagy, horvát bán segítségével, pár hónapi uralom után onnan kiszorította.

De Rákóczi nagy súlyt helyezett a Dunántúl birtokára, mert később onnan remélte a francia csatlakozás lehetőségét és mert erről az oldalról mégjobbban fenyegethette Bécsset. Ezért 1704 tavaszán maga akart Kalocsa vidé-

kéről a Dunántúlra törni. Csak Dunapatajig jutott, mert Duna—Tisza-közi csapatai vonakodtak őt követni a Dunántúlra.

E földrész megszerzését most Forgách Simon gróf tábornagra bízta, maga pedig büntetőexpedíciót vezetett személyesen a délvidéki rácok ellen. Sikertelenül neki a Bácskát megtisztítani, azután Szeged ostromához fogott, de azt, nehézségük hiányában sikerrel befejezni nem tudta.

Forgách dunántúli expedíciója úgy végződött, mint Károlyié. Heister Győr alatt Koroncónál, reguláris nagy csatában megverte őt. A helyzetben Károlynak szentgothárdi győzelme sem tudott már segíteni s a Dunántúl újból kicsúszott Rákóczi kezeiből.

1704-ben Rákóczit az erdélyi rendek Pekry Lőrinc gróf hathatós fáradozásai után erdélyi fejedelemmé választották. Amilyen örömet okozott neki ez a hír, annyira lesújtotta őt a franciák Etchstadtnál szenvedett vereségének híre. E csata után a harc teljesen elterelődött az osztrák örökös tartományok közeléből, a csatlakozás reménye hosszú időre eltűnt, annál is inkább, mert a francia diplomáciának elég volt az, ha Rákóczi a Habsburg-ház figyelmét keleten némileg leköti, a magyar sereggel való kooperáció gondolatával a franciák komolyan ezután sem foglalkoztak.

A harc változó szerencsével most már majdnem egész Magyarország területén folyt. 1705-ben már Erdélyt is bevonta Rákóczi hadművelési terveibe s leküldte oda Forgách Simon gróf tábornagyot főparancsnokul. A hadműveletek súlypontja azonban ekkor a Felvidék nyugati felén feküdt. A Vág völgyi várak birtokáért vívott harcok eredménnyel jártak, csupán Lipótvárat és Trencsént nem tudták a kurucok megvenni.

Sajnos, hogy Rákóczi haditerveiben a vágvölgyi váraknak összefüggő erődrendszerbe való összevonása és kiépítése nem játszott szerepet. Ez kétségkívül mulasztás volt, mert ha ezt megteszi, akkor olyan erős ellenállási vonalat nyer a Dunától északra, hogy azon minden császári támadás megakad, sőt talán Pozsonyt (amely sohasem került kuruc kézre) is elfoglalhatta volna. E mulasztás oka Rákóczi tapasztalatlanságában és abban a körülményben kereshető, hogy nem volt kellő műszaki csapata és tüzérsége.

A kuruc hadsereg Bécshez való közelsége ismételten rémítette a császári városát s voltak idők, amikor merész kuruc lovasparták a bécsi külvárosokig hatoltak, sőt a fővárost kikerülve, a bécsi erdőkben vadászó császárt is majdnem elfogták. Az udvari haditanács ezért 1704 második felében szigorú utasítást küldött Heister marsallnak, hogy tisztítsa meg a kurucoktól a Felvidéket, ahová ekkor már Rákóczi is odaérkezett.

1704 december második ünnepén ütközött össze Nagyszombat falai alatt Heister serege a Rákóczitól személyesen vezetett kuruc hadsereggel. A fejedelem a csatát megelőző napon helyesen ítélte meg a helyzetet és Bercsényivel a küzdelem helyét igen alkalmasan választotta meg, olyan nyílt mezőn, amelyen a sereg főfegyverneme, a lovasság, jól verekedhetett. Csapatainak kibontakozására, a csatamezőre való felvonulásra kiadott intézkedései

kifogástalanok voltak. Ezredei a csikorgó hideg ellenére is friss erőben és harcrakészen kezdték a küzdelmet. De már a felvonulásnál bebizonyult az, hogy a fejedelem alvezérei, — itt főleg Bercsényi — maguk feje szerint intézkedtek és figyelmen kívül hagyták az ő utasításait. A harcot a kurucok jobbszárnylovassága kezdte, amely Bercsényinek nem szabatosan megfogalmazott parancsa következtében elszakadt a gyalogság harcvonalától. Ennek a lendületes lovastámadásnak sikerült ugyan Heister balszárnyát visszaszorítani, de a katonaság ezzel a sikerrel megelégedve abbahagyta a harcot és fosztogatni kezdett.

A kuruc lovasság balszárnya, főleg Ocskay vitézkedése folytán, szintén nagy sikereket ért el. Amikor pedig a derékhad, a francia gránátosok, a hajdúság, támadásra indult, annyira legázolta Heister szembenálló ezredeit, hogy a győzelem már Rákóczi kezében volt. Ekkor azonban a császári hadseregtől Rákóczihoz átpártolt német zsoldoszászlóalj Scharudi nevű parancsnok támadás közben megállította, visszafordította és a császáriakhoz csatlakozva, a szomszédságában előnyomulj Nyárády zászlóaljra támadt. Scharudi árulására a kurucokra nézve a legválságosabb időpontot választotta. Heister marsall ugyanis észrevette azt a hézagot, amely a kuruc jobbszárnylovasság és a derékhad között keletkezett. Egy dragonyos-ezred élére állva, azt rohamra vezette a hézag felé és ellenállásra nem találva, felgöngyöltette Bercsényi lovasszárnyát és a gyalogság háta mögé került. A fejedelem személyesen akarta udvari lovas karabélyos ezredével Heistert megállítani, de környezete erőszakkal elvezette őt a küzdelem színhelyéről.

Heister ellentámadása és rögtön azután Scharudi árulása, végleg széjjelbontotta a kurucok már ingadozó sorait; Rákóczi serege, a fejedelem nagy fájdalomára hanyatt-homlok menekült a csatatérről.

Heister győzelme azonban stratégiai szempontból nem volt nagyjelentőségű. A kurucok a Nyitra és Garam mögött újból összegyülekeztek, a nélkül, hogy Heisternek sikerült volna azt megakadályozni, vagy a fejedelem seregét megsemmisíteni.

Rákóczi lelkében mély nyomot hagyott ennek az első személyesen vezetett csatájának siralmas eredménye. Önmegtágadásig menő tárgyilagosságával

A nagyszombati ütközet.

így ír emlékirataiban erről a vereségről — «megtanultam ebből az első csatából, hogy egyikünk sem ért a hadi mesterséghez».

Rákóczi az 1705. év legsürgősebb feladatának, nagyon helyesen, újból a Dunántúl visszaszerzését tűzte ki. Utasításai szerint ismét Károlyi kelt át a befagyott Dunán. Bercsényinek halogató harcokkal kellett a Felvidéken Heister figyelmét elvonni a dunántúli eseményekről. Bottyán János tábornok a Duna—Tisza közén folytatta a harcot a rácok ellen, Forgách Simon pedig Erdélyben igyekezett csekély eredménnyel rendszerbe foglalni az ottani guerilla-harcokat, hogy azok összhangban legyenek Rákóczi magyarországi operációival.

Károlyi vállalkozása kezdetben sikerrel járt. Keresztülgazolt a bécsi «lineák»-on, a határszélt Brück tájékán alaposan feldúlta és bőséges zsákmánnyal tért vissza a Csallóközbe. Mikor azonban újból a Dunántúlra indult, Heister már nyomon követte és a Balaton mellett Kilitinél széjjelverte éjjel vigyázatlanul pihenő táborát. Rákóczi serege tehát harmadszor is kiszorult a Dunántúlról

1. Lipót 1705-ben bekövetkezett halála után I. József került a trónra. A hadműveletekben ennek folytán önkéntelenül bekövetkezett szünetet Rákóczi hadseregének újjászervezésére használta fel és őszinte szívvel kereste az utat a vele rokonszenvező, jóindulatú királlyal való megbéküléshez. I. Józsefben is megvolt a szándék és akarat, de nem volt elég ereje ahhoz, hogy környezetének magyarellenes hangulatát leküzdje. Elfogult tanácsosai mindig megghiúsítottak minden olyan megoldást, amely nem Magyarország teljes leigázását eredményezte volna.

A béketárgyalások, Bercsényi vezetésével, a kurucok és a bécsi udvar megbízottai között állandóan folytak, de eredmény nélkül s Rákóczi hadműveleteire csak annyiban gyakoroltak befolyást, hogy azokat időnkint rövid fegyverszünetek szakították félbe. De Rákóczinak minden újabb békekísérletnél tapasztalnia kellett azt, hogy a harcot a végletekig kell folytatnia s ha a francia király csapatokkal nem segíti, akkor az egyenlőtlen küzdelemben magára marad.

A Dunántúl visszaszerzésének rendkívül fontos feladatát, Rákóczi a három, kudarccal végződő vállalkozás után, most már személyesen akarta végrehajtani. Terve szerint Esterházy Dániel altábornagynak kellett az újonnan épített dunakömlcdi ((Bottyánvár» védelme alatt párezer emberrel mint «előljáróban bocsátott had» átkelni a Dunán, hogy előkészítse a fejedelem vezette főereg bevonulását. Rákóczi terve kétségkívül ismét jó volt, és hog}' ez nem sikerült, azt Esterházy Dánielnek köszönhetette. Ez a tábornok mindennyomás ok nélkül abbahagyta a Bottyánvár közelében fekvő, és az átkelést veszélyeztető Dunaföldvár ostromát és ezzel lehetővé tette a császáriaknak azt, hogy Bottyánt várából kiszorítsák és a Dunán ezt a legfontosabb átkelőpontját elfoglalják. Rákóczi dunántúli terve tehát ismét kútba esett, mert kuruc kézben lévő átkelő hiányában sereggel oda nem mehetett.

Udvari hadait ezért egyelőre Pest környékére vezette, hogy az ország közepéből figyelje az eseményeket.

Ezalatt Herbeville gróf tábornagy, az új császári fővezér, Csallóközben pihenő seregét onnan kivezette, hogy a kurucoktól ostromolt Lipótvárát felszabadítsa. Erre a híre Rákóczi is elindult seregével a vár felé s Bercsényi seregszertárával egyesült, hogy Herbeville-t Lipótvár alatt feltartóztassa. Személyesen ismerte a nehézkes, könnyenhívó, tétovázó természetű marsallt s ezért remélte azt, hogy a vágparti mocsarak között valahol kelepcébe tudja csalni. Mesteri tervet eszelt ki, amelynek végrehajtására olyan térszínt választott, ahol minden kockázat és veszteség nélkül megsemmisíthette a császári sereget, ha sikerül neki Herbeville-t odacsalni. Lipótvártól délre, Alsózelle \ddkén, a Vág-fofó és Dudvág-patak között húzódó keskeny, mocsaras területen, sáncvonallal zárta el a Lipótvárhoz vezető utat, s mindkét folyó belső partján szintén ágyúkkal megrakott sáncokat építtetett. Amikor azután 1705. aug. 5-én nagy öröme az, hogy Herbeville nem a Lipótvár felé Nagyszombaton át vezető — bár hosszabb, de kényelmesebb és biztosabb — utat választotta, hanem gyanútlanul közeledik a mocsarak között vezető úton, Szered felől, Rákóczi csapdjába, seregét a Vág túlsó partján üg}-esen elhelyezte. Két erős lovascapatot küldött kerülő úton Bercsényi és Géczy Gábor ezredes vezetésével, részben Herbeville háta mögé, részben eléje, ő pedig a sereg zömével a Vág túlsó partján párhuzamosan akarta követni a marsallt s oldalba támadni, ha az, hátulról Géczy lovasságától szorítva, a keresztben ázott sáncvonalban megakad s Bercsényivel összeütközik.

Bercsényi minden különösebb ok nélkül visszatért, mielőtt Herbeville-lel találkozott volna, Géczy Gábor elkésett, Esterházy Antal tábornagy pedig, akit Rákóczi a mocsaras vidékről nyugat felé kivezető egyetlen út elzárására Farkashidára rendelt, megijedt a túl erősnek vélt császári seregtől s nyitva hagyta az őrizetere bízott kijárót. Herbeville bántatlanul kijutott a kelepcéből. Lipótvárát felmentette, azután a Csallóköz felé sietett. Az udvari haditanács rendelkezése ugyan Erdélybe kellett vezetnie seregét, hogy az ott magárahagyott Rabutin gróf tábornagyot megsegítse. Rákóczi szomorúan tapasztalta ismét azt, hogy a hadjárat vezetéséhez nem elég a lelkes, önzetlen hazafiasság és a felkelés ügyéhez való törhetetlen hűség, — mint amely tulajdonságok Esterházyban, Bercsényiben, Géczyben a legnagyobb fokban megvoltak. A csapatvezetői tehetséget, gyakorlatot mindezzel pótolni nem lehet. Fájdalommal kellett látnia azt, hogy legszebb tervei megghiúsulnak alvezéreknek ügyetlensége vagy engedetlensége miatt.

Herbeville-t megpróbálta ugyan még Lipótvárból való kivonulása után, Pudmericnél, augusztus 15-én feltartóztatni, de ez a csata, Rákóczi második nagy csatája is a kurucok vereségével végződött. Itt az okoskodó tábornoki kar vette le Rákóczit erőszakos rábeszéléssel lábáról és arra kényszerítette, hogy a harcot olyan helyen fogadja el, amely meggyőződése szerint a legalkalmatlanabb volt. Ismét neki volt igaza. Hasztalan volt egyes csapattes-

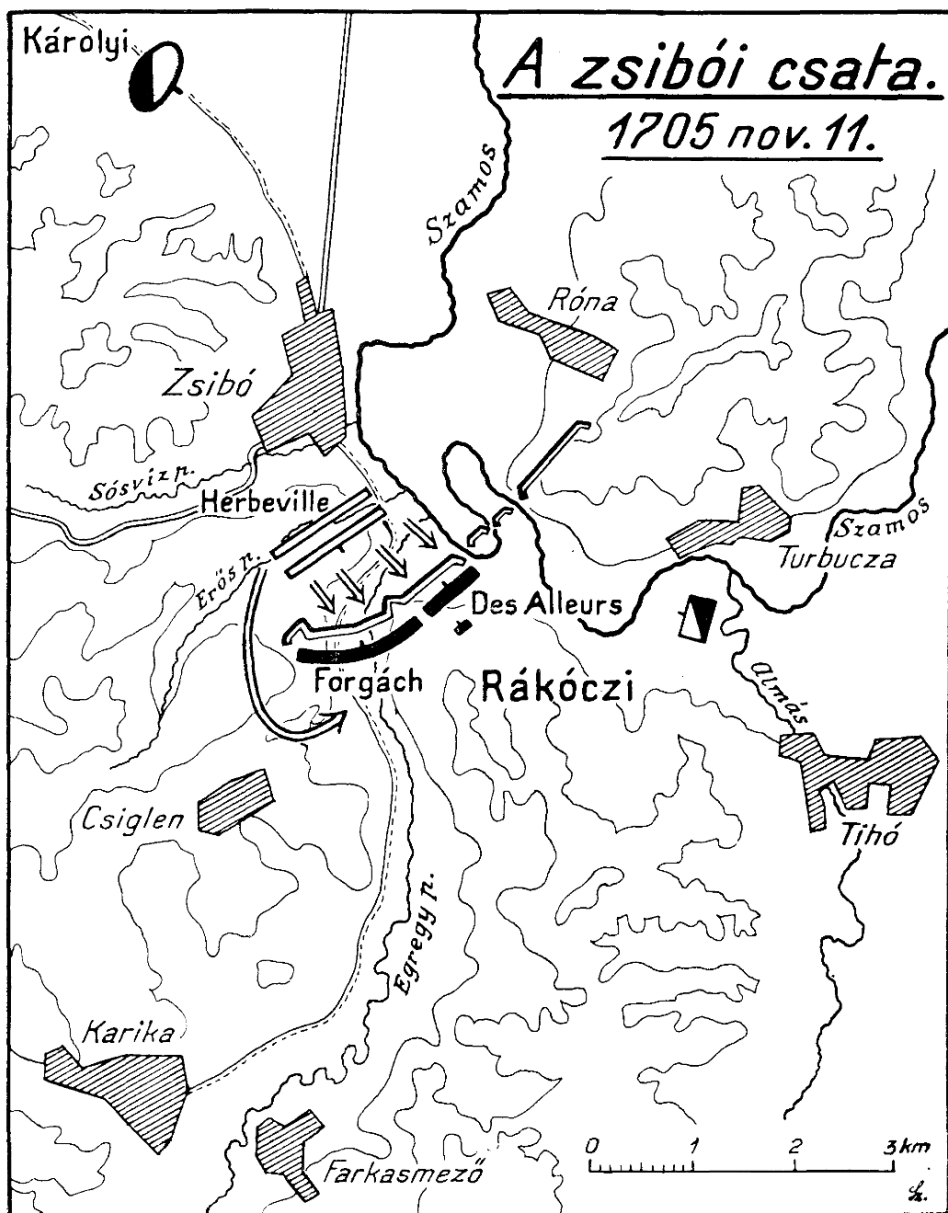
tek és vezérek, főleg báró Andrassy György gyalogos ezredes vitézkedése, a csata már megindulása percében vesztesre volt ítélve, mert a Pudmericon keresztülfolyó Gidra-patak szűk völgyében Rákóczi serege nem tudott kibontakozni és harcreafejlődni. A Pálffy altábornagytól és Viard lovasezredestől ügyesen vezetett nagy lovascsoport a patak mentén a faluba száguldva a kurucokat onnan könnyen kiszorította. A vereség oka itt valóban az alparancsnokokon múlt, akiknek önfejűsége keresztülhúzta Rákóczi jól megfontolt terveit. A csapatok dicséretesen harcoltak s hogy a kuruc tüzérség is kifogástalanul működött, arról maga az ellenfél — Pálffy — állította ki a legszebb bizonyítványt.

Herbeville-nek Erdély felé való levonulásával a hadműveletek súlypontja oda tolódtott át. Rákóczinak most már félre kellett tenni a nyugati csatlakozás érdekében végrehajtandó tervét s egész erejével arra kellett törekedni, hogy megakadályozza Herbeville és Rabutin egyesülését. A szécsényi gyűlésről Forgáchot hamarosan visszaküldte Erdélybe azzal az utasítással, hogy a Szamos völgyét (Herbeville előrelátható betörési útját), Zsibó és Karika környékén erős sáncvonallal zárja el. Hogy pedig Herbeville ne tudjon zavartalanul az Alföldön végigvonulni, a Tiszáig Bottyánt és Károlyit, majd a Tiszántúl Esterházy Antalt és Károlyit küldte nyomába. A gyűlés befejezte után maga is a várható küzdelem színhelyére indult. Hogy a háta mögött levő területet biztosítsa, a Tisza mellől Bottyánt küldte vissza, hogy igyekezzék a Dunántúlra bevonulva összeköttetésben maradni a Felvidéken operáló Bercsényivel.

A Herbeville-t követő és zaklató hadoszlopok a császári seregnek sok veszteséget okoztak ugyan, de még sem tudták megakadályozni a kurucok ostromzárát alatt már agonizáló Nagyvárad felmentését. 1705. október 25-én érkezett Rákóczi udvari hadai élén Magyaregregyre, a Zsibótól délre táborozó hadinépéhez, s onnan vonult fel november 10-én a zsibói harcra.

Csataterve igen egyszerű és helyes volt. Seregét három részre osztotta. A derékhad, Des Alleurs altábornagy és Forgách Simon tábornagyok alatt Zsibótól keletre a hevenyészve épített sánc és erődvonalba állott fel, hogy Herbeville-t feltartóztassa. Ha a csata megkezdődik, akkor Károlynak, mintegy 8000 főből álló csoportjával, a Zsibótól északra fekvő hegyekből kellett Herbeville-t hátbatámadni. A lovasság többi részét Rákóczi a megerősített sáncvonal mögött állította fel tartalék gyanánt.

November 11-én a déli órákban kezdődött a harc. Herbeville-nek sikerült erélyes támadással először Des Alleurst, majd Forgáchot kivetni állásaikból s mire Rákóczi lovasságával a helyszínre ért, a helyzeten már nem lehetett változtatni. Károlyi nem avatkozott a harcba, bár azt közelről szemlélte. Mulasztásának okát abban találhatjuk, hogy Károlyi kerülte a nagy csatákat. A zsibói csatavesztésnek határozottan ő volt az oka. Pedig még ha a csata után jön is ki a hegyekből, akkor is eredményt ért volna el, ha pihent katonaságával a küzdelem után megtizedelt és kimerült császári sereget megtámadja.

A zsibói csata vázlatja.

Herbeville a csata után Kolozsváron át Nagyszeben felé vonult és egyesült Rabutin seregével. Rákóczi pedig szomorú szívvel vonult ki Erdélyből, amelynek határait Károlynak kellett elzárni. A kudarc fásulttá tette. Lemondással emlékezik meg erről a gyászos eseményről írásaiban, mert felismerte a vereség nagy horderejét. Eddigi vereségei (Nagyszombat, Pudmeric) csak harcászati szempontból bírtak jelentőséggel, a zsibói csata következményei ellenben súlyos hatást gyakoroltak a fejedelem stratégiai helyzetének rosszabodására. Erdélyben — bár a következő években még folytak harcok — sohasem tudta többé hatalmát katonailag is megalapozni, s mégis kénytelen volt seregének egy részét ott foglalkoztatni a nélkül, hogy azokat a harc-cselekményeket magyarországi operációival összhangba hozhatta volna.

Emlékszünk, hogy Bottyán csak egy ideig kísérté Herbeville-1 Erdély felé, azután a fejedelem parancsára a Dunántúl visszafoglalására indult. Ez a hadszíntér ekkor újabb jelentőségre emelkedett. XIV. Lajos seregei ugyanis 1705 második felében Olaszország északi vidékein viseltek hadat. A Duna mentén való csatlakozás reménye helyett Rákóczi ebben a helyzetben abban reménykedett, hogy talán sikerül a franciáknak olasz földről Horvátországon keresztül közeledni a magyar határ felé. Megüzente XIV. Lajosnak, hogy a Dunántúl elfoglalása után a horvátországi adriai kikötőket szándékszik elfoglalni s arra kérte a királyt, hogy a nápolyi francia kormányzó csapataiból küldjön katonákat, hadiszereket a kikötőkbe. De hasztalan igyekezett báró Vojnovits János, Rákóczi megbízottja a horvát rendeket Rákóczihoz hajlíttani, vállalkozása nem sok sikerrel járt s a francia udvar sem sok figyelemre méltatta Rákóczinak ezt a javaslatát.

Bottyán — Rákóczi tábornoki karának legkitűnőbb tagja — lendületes támadásokkal sorra meghódította a Dunántúl, császári kézben lévő várait, városait s 1706. január 2-án megkezdte Sopron bombázását. De pár nap múlva kénytelen volt onnan dolgvégezetlenül elvonulni. Székesfehérváron át Somogyországba betörve, összeütközött Igal mellett Herberstein gróf altábornaggyal. Bár ott vereséget szenvedett, megghiúsította a császári vezér további terveit. Ezután a Dunántúl egész területén, a felvidékihez hasonló harc helyzet állandósult. Döntő ütközetre sehol sem került sor, portyázó verekedések tartották egyensúlyban a küzdő feleket. A kuruc sereg két szép győzelme fűződik a Dunántúlhoz ez időbeli történetéhez. Bottyán augusztus közepén Esterházy Antal segítségével megrohanta és elfoglalta a Fertő vidékén az osztrák határ védelmére épített sáncokat. Andrássy István báró tábornok pedig Bezerédj Imre és Béri Balog Ádám brigadérosokkal együtt, november elején megverte az ifjabb Heister Hannibal tábornokot Vas megyében, Győrvár-Egervár között. A császári sereg visszaszorult az osztrák határig.

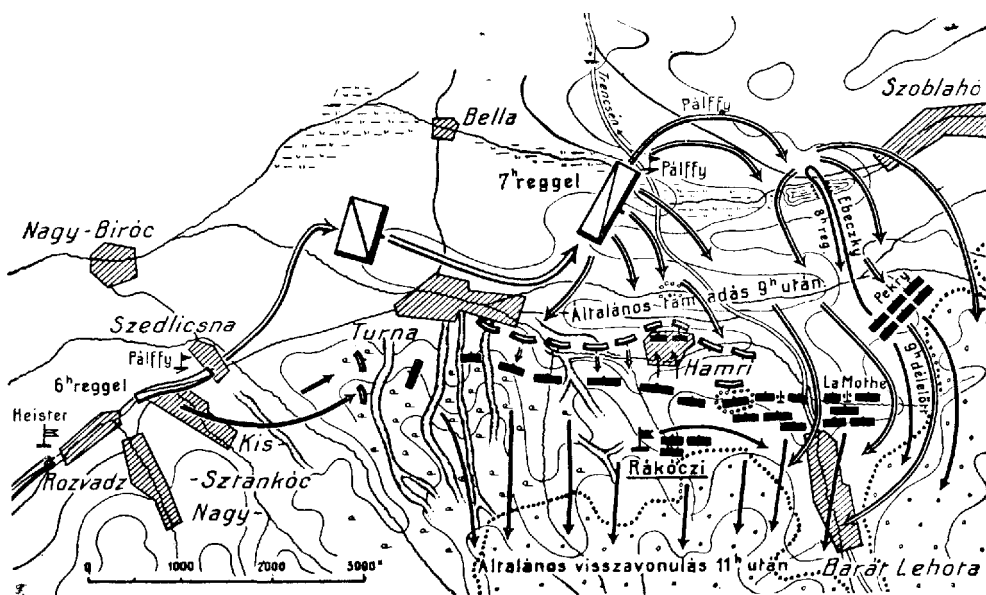
Rákóczinak ebben az évben nem volt különösebb haditerve. Figyelmét főleg a hadsereg rendbeszedésére és belső megszilárdítására fordította.

1706. áprilisában újból feléledt a reménye a francia katonákkal végrehajtandó adriai expedíció iránt. Vendöme herceg olasz földön nagy győzelmet

aratott. Ez a francia csapat tehát ott dolgozt végéig, könnyen jöhetett volna az Adrián vagy horvát területen át a Dunántúlra. De Vendôme marsallt a belga hadszíntéren bekövetkezett kedvezőtlen fordulat miatt odarendelték. A francia hajóraj kis tüntetés után kivonult az Adriából, s nagyobb francia csapategységeknek Magyarországra való küldése ezután már szóba sem került.

Rabutin gróf ebben az időben Bécsből azt a parancsot kapta, hogy vonuljon seregével Erdélyből Szolnok felé s Buda körül egyesüljön a magyarországi császári főparancsnokul kinevezett Starhemberg Guido gróf tábornagy seregével.

Rákóczi új helyzet előtt állott. Ekkor ugyanis Buda környékén tartóz-

Trencsényi csata.

ott, hogy Esztergomot elfoglalja, ami sikerült is neki, de csak rövid ideig. Starhemberg közeledtével Esztergom újból elesett. Ösztönösen érezte azt, hogy legfontosabb teendője most Starhemberg és Rabutin egyesülésének megakadályozása lenne. Rabutin kiszorította Károlyit Erdélyből, mire Rákóczi Esztergom vidékéről sürgősen Tokaj felé igyekezett, hogy Károlyival ott találkozzék és megakadályozza Rabutin átkelését a Tiszán.

De az esztergomi események miatt nem tudta már megelőzni Rabutint, aki a Tiszán átkelve, a hernádmenti városok felprédálása után Kassát kezdte ostromolni. Amikor azután Rákóczi Gömör megyén keresztül Kassa felé közeledett, Rabutin abbahagyta az ostromot és Buda felé vonult. Rákóczi utasítása szerint Károlynak kellett volna Rabutint Kassa és Szolnok között feltartóztatni, de vereséget szenvedett.

A sok kudarc, jól előkészített és megfontolt terveinek meghiúsulása,

mélyen lehangolta Rákóczi kedélyét. Eddigi leveleiben — bár sokszor korholja és bírálja alvezéreinek és csapatainak magatartását — a hadakozás esélyeit s hadműveleti terveinek várható sikereit, optimizmussal ítélte meg. Most, hogy a külföldi katonai segítség reménye mindjobban szétfoszlott és csakis seregének harcértékére támaszkodva kellett tovább viselnie a hadjárat minden terhét és kockázatát, tépelődni kezdett: «el voltam csüggedve, mivel legszebb terveim füstbementek, mert az elméken a hadviselésről alkotott téves nézetekből következett szerencsétlen előítéletek uralkodtak.»

Starhemberg és Rabutin egyesülése azonban mégsem sikerült, mert Bercsényi felvidéki seregszerepe ann}7ira veszélyeztette az osztrák határt és a kurucok a Dunántúlon is oly közel álltak a határhoz, hogy Starhemberg nem mert onnan messzire távozni.

Az 1707. esztendő nem okozott lényeges változást Rákóczi hadműveleteiben. Stratégiai elgondolásaiban azonban mindenesetre ann}dt, hogy látva hadseregének sok gyengéjét és a francia segítségbe vetett bizalom túlzott voltát, más európai hatalmasságokhoz akart közeledni, hogy azokat a magyar ügynek megszerezze. A hadihelyzet külső képe még ugyan azt mutatta, hogy Rákóczi serege elérkezett teljesítőképeségének delelő-pontjára. Létszáma akkor volt a legnagyobb és jóformán az egész ország területe a fejedelem fennhatósága alatt állott. De a felkelés vezetői, legfőképpen maga Rákóczi, már látták, érezték a sereg harcészségének, belső értékének csökkenését.

A fejedelem ezért különösebb haditervet nem készített és intézkedéseit a pillanatnyi helyzetekhez kívánta szabni.

A dunántúli hadműveleteket Bottyán sikerrel folytatta. Rákóczi ezalatt Erdélybe készült, fejedelmi székébe való iktatására. Erre az udvari haditanács Rabutint Erdélybe visszarendelte. Starhemberg pedig visszafoglalta a Vágtól nyugatra eső területeket. Rákóczit utóbbi esemény nagyon lesújtotta, mert ebből azt következtette, hogy Starhemberg a Felvidék visszafoglalását tűzte ki céljául. Ennek a területnek birtoka pedig éppen akkor volt neki rendkívül fontos, mert a francia segély megíúsulása után az északi hatalmak (Svédország, Lengyelország) hadipolitikájába szeretett volna bekapcsolódni. Ezt viszont csak úgy tehette, ha a Lengyelországgal határos Eelvidék szilárdan birtokában van.

Szerette volna Nagy Péter cárt és XII. Károly svéd királyt egymással kibékíteni, ezzel az északi háborút megszüntetni s a svéd királyt rábírní arra, hogy Bécs ellen vonuljon. A fejedelemnek ez a terve már irreális alapokon nyugodott, mert a két vetélkedő északi nagyhatalom terveiben a magyar kérdés sokkal kisebb szerepet játszott, mint azt Rákóczi gondolta. Az orosz kapcsolatnak főleg Bercsényi volt nagy híve.

Péter cárral sikerült is a fejedelemnek 1707. szeptemberében titkos szerződést kötni, XII. Károly azonban nem akart kilépni zárkózottságából. Rákóczi arra is hajlandó lett volna, hogy seregének egy részével Sziléziába tör és ily módon egyesül az akkor Szászországot megszálló svéd hadsereggel

A fejedelem hadvezéri terveiben ez volt az első alkalom, amikor magyar seregét az ország határán kívül akarta felhasználni. De Károly ezt az ajánlatot sem méltatta figyelemre, hanem Szászországból kivonulva, megkezdte hadjáratát az oroszok ellen, amely 1709-ben pultavai vereségével végződött.

A Habsburg-ház ellen Kelet- és Dél-Európában még egy szövetségest, találhatott volna Rákóczi, a Magyarország déli szegélyét még mindig megszállva tartó törököt. Ezzel a hatalmában és diplomáciai jelentőségében süllyedő országgal a fejedelem a felkelés egész ideje alatt barátságos, semleges érintkezést tartott fenn, kereskedelmi szerződéseket létesített azzal, de fegyveres segítséget nem akart onnan igénybe venni. Többször felmerült tanácsosai körében az a gondolat — főleg a francia segítség csökkenése és az északi nagyhatalmakhoz fűzött remény kétséges volta miatt — hogy rábírák a

A trencsényi csata.

fejedelemet arra, hogy a töröktől kérjen fegyveres támogatást. Azt szívesen elfogadta volna a fejedelem, ha a szultán megengedi a Magyarországgal szomszédos területeken — főleg Boszniában — török zsoldosok toborzását Rákóczi serege számára. Ezeket a többi idegen származású (francia, svéd, lengyel, német) hadai közzé sorolta volna. A toborzást azonban a szultán bécsi nyomás folytán nem engedte meg. Azt a felelősséget pedig, hogy a török sereget, mint szövetségest újból visszahozza arra a magyar területre, amelynek végpusztulását éppen ez a pogány uralom okozta, Rákóczi nem akarta vállalni. Mélyen vallásos, keresztény lelke és a művelt Nyugathoz kapcsolódó diplomáciája kizárta azt, hogy a pogány törökkel valóságos szövetséget kössön.

Rákóczi mindezek után már látta azt, hogy a felkelés megnyugtató befejezését csupán saját erejébe bízva, fegyveres kézzel nem fogja elérni. Külső nagyhatalmak fegyveres segítségére pedig nem számíthat. Hogy háborúját mégsem fejezte be már akkor, annak oka a diplomáciai kapcsolatokhoz fűződő reményeiben keresendő.

Az ónodi abrenuntiatio óta Rákóczi hadműveleti terveiben még egy másik lényeges célkitűzés is játszott szerepet, a királykérdés megoldása. Rákóczi maga sohasem vágyódott Szent István koronájára. Bölcs önmérséklete, diplomáciai eszélyessége megóvta őt attól, hogy megkoronáztatásával súlyosbítsa a felkelés helyzetét és lehetetlenné tegye a bécsi udvarral való kibékülést. Érezte azt, hogy a magyar koronát e válságos helyzetben a megkoronázott magyar királlyal szemben csak olyanvalaki teheti fejére, aki azt képes fegyverrel is megszerezni és megtartani.

Rákóczi és a szövetkezett rendek többsége legszívesebben Miksa Kmanuel bajor választófejedelmet szerették volna a magyar trónra ültetni. Mikor azonban ő, hosszas huza-vona után határozottan kijelentette, hogy ezt a megtiszteltetést nem vállalja, lépett előtérbe egy másik királyjelölt, Hohenzollern Frigyes Vilmos, a porosz trónörökös személye.

A fejedelem 1708. évi hadjáratának stratégiai terve Frigyes Vilmos magyar királyjelöltségével volt szoros kapcsolatban. A porosz király beleegyezett abba, hogy fia megfelelő időben Magyarországra mehessen, de az általános európai helyzetre való tekintettel, ezt az akciót nyilvánosan, hivatalosan nem kívánta támogatni. Hallgatólagosan abba is beleegyezett, hogy néhány brandenburgi ezred a sziléziai határon átszökve, kövesse fiát Magyarországra. De mindez csak akkor vált volna lehetővé, ha Rákóczi nagyobb kuruc sereggel Sziléziába tör. Ennek a seregnek élén azután Frigyes Vilmos bevonulhatott volna Magyar országba.

Rákóczi nagy lelkesedéssel fogott e terv megvalósításához s az 1708. év első felén az osztrák és morva határszéleken csak színleges, halogató, portyázó ütközeteket engedett vívni, ezalatt pedig Egerben gyűjtötte össze azt az elite hadsereget, amellyel meglepetésszerűen akart Sziléziába törni, az ottani protestáns rendeket fellázítani a Habsburg-ház ellen és ünnepélyesen fogadni Frigyes Vilmost.

Ez a haditerv volt Rákóczi egyik legszabatosabb és leggondosabban előkészített hadvezéri tevékenysége. Tervét senkivel sem közölte — még Bercsényivel sem, úgyhogy a kuruc tábornokok már zúgolódni kezdtek a felett, hogy a fejedelem szép serege látszólag tétlenül vesztegel Egerben és csak lassan közeledik a Vág felé. Amikor a fejedelem Érsekújvárra ért, tábornokai ismételt haditanácsokban folyton faggatták tervei felől, kénytelen volt szándékát leleplezni. Haditervét alvezérei nem helyeselték. Rövidlátóan, inkább közelebbi helyi sikerekkel kecsegtető harcokra akarták vezetni Rákóczinak valóban szép seregét, a Vág és Morva vidékein. A fejedelem nem bírt ellentállni erőszakoskodásaiknak, kiengedte a vezetés gyeplőjét kezeiből s beleegyezett abba, hogy a sziléziai betörést megelőzően kisebb harcokkal fogja foglalkoztatni a Morva vidékén lévő császáriakat és felszabadít néhány vágvölgyi várat. Amikor pedig lármás hadvezérei biztos győzelem fitogtatásával Trencsén ostromát kívánták tőle, azzal az indokolással, hogy ez a vár önként fog nagyobb harc nélkül ölbebe hullani s ezzel a sziléziai expedícióhoz erős támpontot nyer, augusztus 2-án kellenlenül a vár alá vezette seregét.

De előnyomulása nem maradt titokban. Heister Pozsony vidékén összegyűjtötte kéznél levő lovasságát s a Vág mentén észak felé vágatott. Kémeitől azt a téves hírt kapta, hogy a kuruc sereg két részre vált, a fejedelem a sereg zömével kelet felé elvonult és csupán Bercsényi vezeti a lovasságot Trencsén felé.

Augusztus 3-án, a hajnali órákban ért Heister a trencsényi lapály szélére és nagy megdöbbenéssel látta azt, hogy Rákóczi egész hadseregével lesz itt dolga, ha a kurucokat megtámadja.

A német lovasság közeledésére Rákóczi csatarendbe állította seregét Trencséntől délre, a Turna-Hamri-Szoblahó községek közötti vonalon, a hegyek lábánál, vízmosásos, cserjés, szakadozott, szóval védelemre alkalmas területen. Heister is csatarendbe fejlődött és lőtávolon kívül, a kurucok állásával párhuzamosan menetelt, abban a reményben, hogy talál valahol mégis egy gyenge pontot, amelyen a kurucokat megtámadhatja. Amikor azonban meggyőződött arról, hogy a helyzeténél fogva megerősített állásban lévő kurucokat a dombok között lovasságával, arcvonalban meg nem támadhatja és azok számereje jóval nagyobb az övéénél, parancsot adott a Trencsén felé való elvonulásra.

A kuruc jobbszárny lovasságának egy ügyetlen mozdulata azonban mégis arra készítette a császári elővédet vezető Pálffy János altábornagyot, hogy kis lovasrohamot intézzen Ebetzky István huszárezrede ellen. Ezt az ezredet ugyanis gróf Pekry tábornagy két tó között, szűk töltésen, egyesével-kettesével küldte előre, hogy megakadályozza Heister elvonulását. Ebetzky ellenvetésére azután parancsot adott a részben már a tavakon túl levő századok visszavonulására. Ezt a huza-vonát használta ki Pálffy. Megrohanta a töltés körül tétovázó és ide-odavonuló lovasokat. Támadása teljes sikerrel járt, mert a kuruc lovasság nemcsak a tó vidékéről futott vissza, hanem egész jobbszárnyával kereket oldott s ezzel megnyitotta az utat a kuruc arcvonal jobboldala és háta felé.

Mikor Pálffy lovasrohamának ilyen nagy sikerét látta, rábírta Heistert arra, hogy egész seregét megállítsa és elrendelje az általános támadást. Ő maga lovasaival továbbvágatott s nemcsak a kuruc lovasságot űzte el Szoblahótól nyugatra, hanem felgöngyölítette Rákóczi gyalogságának jobbszárnyát is.

A harc a kora délelőtti órákban az egész arcvonalon általánossá vált. Hiába küzdöttek önfeláldozó vitézséggel Rákóczi legkiválóbb udvari ezredei, francia gránátosai, reguláris hajdúezredei és tüzérsége, a lovasság pánikszerű menekülése rájuk ragadt. Csupán néhány zászlóalj tartott ki nagy veszteséggel még egy ideig. Amikor azután a fejedelem a legváltásosabb pont felé vágatva, lovával felbukott és arcán megsérülve, eszméletét veszítette, a felbomlás teljessé vált. Rákóczit testőrei kiszabadították az őt már körülzáró császári lovasság kezei közül és hátravitték. Fényes hadserege ezen a tragikus csatán teljesen megsemmisült. Több mint 3000 kuruc maradt a csata-

téren, a többi elszéledt. Rákóczi felvidéki seregét ebben az évben már nem lehetett összeszedni.

A többi hadszíntereken 1708-ban az alparancsnokok saját szakállukra verekedtek. Bottyán a Csallóközben vitézkedett, Esterházy Antal egyik alvezére, Béri Balogh Ádám, Kölesd mellett aratott szép győzelmet. Károlyi a Tisza vidékén portyázott. Erdélyben helyi harcok dúltak, amelyeknek fénypontja Ráthonyi János görgényi várkapitány hősi halála és maroknyi őrségének önfeláldozó védekezése és vitéz kitorése volt.

A trencsényi vereség tragikus határkövel jelzi a felkelés hanyatlásának rohamos megindulását. Jelentőségét maga Rákóczi ismerte fel legjobban. A sereg feloszlását követő közhangulat, mindig több, neves főtiszt átpártolása a császáriakhoz, az ország napról-napra fokozódó nyomorával karöltve, majdnem olyan pusztítást vitt véghez a lelkekben, mint a trencsényi vereség a katonaság soraiban. A fejedelem, aki továbbra is lelkesítő pátensekkel igyekezett talpraállítani hadinépét, bizalmas perceiben őszintén megvallotta Bercsényinek, hogy már csak az Isten kegyelmében bízik. A vereség után ugyan elindult Erdély felé, hogy legalább ottani katonaságát serkentse a harcra. Amikor azonban látta, hogy nincs annyi ereje, hogy Kolozsvárt visszafoglalja, fájó szívvel adta meg az engedélyt arra, hogy Károlyi a Rabutin odaérkezése óta újra megerősödött császári hadakkal való összeütközést kikerülje és Erdélyből kivonuljon.

A sárospataki országgyűlésen kellett Rákóczinak először keservesen tapasztalni azt, hogy a szövetkezett rendek nagy része is már unja a háborút. A fejedelem szuggesztív fellépése ugyan lelkesedéssé változtatta a csüggedők hangulatát, de a hadviseléshez továbbra is szükséges hadsereg csak a következő év tavaszán (1709) tudott újból összegyülekezni.

A felvidéki várak közül igen sok megnyitotta kapuit a császáriak előtt, csupán Érsekújvár állotta szilárdan a harcot. Rákóczi az 1709. év tavaszát Munkácson töltötte. Feszülten figyelte az orosz-svéd háború eseményeit, hogy a magyar ügyet a győztes fél szekeréhez köthesse.

Haditervei most már csak védekező természetűek lehettek. Nem akart mást elérni, mint a Felvidék északi szegélyének megtartását, az északi háborúval való kapcsolat reményében.

1709. júliusában azonban tervet változtatott. Arról értesült, hogy a császári felvidéki seregbe beosztott dán segélycsapatokat hazarendelték. Abban a reményben, hogy a németek ilyen gyengülése talán lehetővé teszi neki azt, hogy a felkelés mindig szűkebbé váló területét nyugat felé kiszélesítse, parancsot adott a Liptóújvár és Szentpéter mellett épített császári sáncevonaltörésére.

Terve jó volt, mert ha ez a támadás sikerül, akkor nemcsak nyugat felé nyer teret, hanem északról is fenyegetheti a Garam alsó folyása körül táborozó császáriakat s megkönnyíti Érsekújvár helyzetét.

A tervezett offenzíva céljaira a fejedelem Gömör és Szepes megyék

csatlakozó határain gyülekeztetett egy seregcsoportot Csáky Mihály gróf altábornagy parancsa alatt. Ez a sereg két oszlopban indult el a Királyhegy hágóin, a Poprád és Fehér-Vág völgyei mentén nyugati irányban Liptó felé, hogy a Vág völgyét elzáró vavrisói sánctvonalat áttörje. A támadás leplezésére Czelder Orbán Besztercebánya és Rózsahegy között elzárta a stureci hágót. A kitűnően tervezett hadjárat első része, — a felvonulás — kifogástalanul sikerült. A kurucok augusztus 4-én váratlanul rohanták meg a németek sáncait s beszorították őket a vavrisói legerősebb csillagsáncba, amelyet Rivière francia-kuruc tüzérezredes kitűnően bombázott. De a kurucok Csáky altábornagy tétovázása miatt nem rohanták meg a sánckat, hanem tétlenül vesztegeltek előttük. Arra a hírre pedig, hogy Pálffy és Viard erős sereggel közelednek a sánck felmentésére, Csáky minden különösebb kényszerítő ok nélkül visszarendelte seregét a Vág völgyéből.

A lipitói kudarc után a Felvidéken heves harcok dúltak s Lőcse kivételével már az egész Szepesség a császáriak birtokába jutott. Rákóczi fásultan figyelte az eseményeket. De lelke mélyén rejlő optimizmusa még ekkor sem hagyta cserben. Amikor pedig a pultavai vereség után 1709 vége felé az oroszok üldözése elől pár ezer reguláris lengyel és svéd zsoldos Magyarországra szorult, örömmel fogadta ezeket szolgálatába. Azt remélte, hogy erre a harc-edzett csapatra támaszkodva, újból felállíthat egy olyan kuruc sereget, amelynek zöme reguláris katonaságból fog állani, mert minden újabb vereség után beigazolván látta, már a nagyszombati csatában szerzett tapasztalatát, hogy «reguláris sereg nélkül nem boldogulunk a némettel».

Az év végén Zemplén megyéből indult utolsó nagy hadjáratára, amelynek célja a császári előőrsvonal nógrádmegyei szakaszának áttörése volt, azért, hogy tért, levegőt nyerve, Érsekújvárat felsegítse.

1710. január 22-én érkezett egész seregével a nógrádmegyei Romhány község határába. A kurucok közeledtének hírére Sickingen báró altábornagy, a vadkerti császári őrsvonal parancsnoka, kevés lovassággal Romhány felé indult abban a hitben, hogy csak kisebb kuruc csapattal fog találkozni. Az összeütközés nyílt mezőn, a Lókus-patak mocsaras partján történt. Délután három órakor a kuruc balszárnyon előnyomuló svédek és lengyelek győzelmesen haladtak előre s bekanyarodva, a mocsárba szorították, sőt majdnem megsemmisítették Sickingen egész lovasságát. De a bekanyarodás folytán veszélyes helyzetbe kerültek a kuruc jobbszárnyon előnyomuló hajdúk, akik e mozdulat következtében, a hegy lábát szegélyező mocsárba szorultak. A svédek gyors előnyomulása miatt a kuruc hajdúság csatlakozó része lemaradt. Ezt a hézagot és az összetorlódás folytán keletkezett zűrzavart észrevette Saint-Croix gróf, császári tábornok, egy kis lovascsapat élén heves támadással közibük rontott s kimentette a mocsárban fuldokló Sickingen altábornagyot is.

A kurucok a svédek sikerét látva, azt hitték, hogy a csata az ő győzelmükkel véget ért, s rossz szokásukhoz híven, fosztogatni kezdtek. Amikor

INSTRUCTIO.

1720.
Generoso Francisco Desobry Comandante
et Præsidiij Eperjaniensis Capitaneus.

A Kire valamelly Várnak 's erőségnek igazgatása bizattatik, leg-elsőben is szűkfég, hogy az tanúltt hadi ember légyen, 's alatta lévő Præsidiárius Tifztekkel és Grégáriusokkal egyenlőképen egész authoritással birjon. A Várnak minden fogyatkozásit ki-tanúllyá, hogy azok miatt eshető szerentsétkénfégeket meg-előzhesse.

A' Hadakozásnak idején, és a' mikor az ellenség közel vagon, Várhoz közel hafzontalan árkok ne legyenek, sőt az élő-fákat, gazokat, és fővényeket-is, mellyekkel az ellenség magát el-rejthetné, vágassa-ki.

Hogy a' felvonó hidak'el-ne romollyanak, és a' fertés fák, vagy gémek, 's egyéb akárminémű rekeszek, egész készülettel tartassanak, arra szorgalmatos gondgya légyen.

Az erőséget, vagy annak belső részeit marhákkal gázoltatni, vagy veteményes kertek tsináltatással erőteleníteni ne engedgye.

Ha a' keze alatt lévő Præsidiáriusok kevés számmal vannak, a' Várnak tsak egy kapuját tartassa nyitva, a' másikat pedig hanem ha nagy szűkfég kényszeritené, ne nyitassa-meg.

Tifztriben áll az-is, hogy a' melly fogyatkozásokat a' Várban észre vészen, tudniilik a' Lávétáknak, avagy ágyú szeke-

A

rek-

azután Saint-Croix lovastámadását váratlanul már a hátuk mögött érezték, alig félórai küzdelem után fejvesztetten menekültek a csataterőről. Károlyi hadteste még érintetlenül állt a Lókus túlsó partján, de a félelem az ő seregére is átragadt s az is visszavonult.

Rákóczinak a svéd-lengyel csapathoz fűzött reménye nem vált valóra. Még egy-két ütközetben résztvettek, azután zúgolódni kezdtek s 1710 tavaszán elhagyták Rákóczi seregét. A sok baj betetőzéséül 1709 óta irtózatosan dühöngő pestis már a katonaság soraiban is mérhetetlen pusztítást okozott. A fejedelem ide-oda vonulgatott seregének maradványával, de fejében még mindig nagyszabású európai terveket forgatott. Harcászati és hadászati terveit most már kizárólag az északi eseményekhez kívánta alkalmazni. Másra nem gondolhatott, mint hogy a felkelés haldoklását hosszabbítsa és seregének töredékeit, legalább helyi, védekező harcok megvívására képessé tegye.

Heister a Felvidéken csak lépésről lépésre nyert teret, bár Lőcse kapitulációja újabb pótolhatatlan veszteség volt Rákóczinak. A Dunántúlról azonban sikerült Heisternek Esterházy Antalt újból kiszorítani. Hogy legalább ezt az országrészt visszaszerezze, a fejedelem báró Palocsay tábornokot 2—3000 ember élén Kalocsa vidékéről átküldte a Dunán. Palocsay megbetegedése után Béri Balogh Ádám vezette tovább e sereget, és sikerült neki azt egészen Sopronig előrevinni. Onnan azonban Nádasdy gróf, császári altábornagy visszaszorította. Amikor pedig Balogh Ádám a harcokat már úno lakosság ellenszenvétől kísérve, Szekszárd vidékéről vissza akart térni a Duna-Tisza közére, egy erős császári csapat útját állotta és seregét szétverte.

Rákóczi ezzel elvesztette utolsó, még némileg harcrakész és hadműveletekre alkalmas seregét. A Béreséi utódjává főgenerálisnak kinevezett Károlyi Sándor a Tisza vidékén gyűjtötte össze a mindenünnen visszaszorított kurucokat s Rákóczi 1710. végén Kisvárdáról üzent Ágost lengyel királynak, hogy végső harcára készül, de ő még környezetében megmaradt tisztjeivel inkább kibujdosik, mintsem hogy igába hajtsa fejét. Utolsó emberig kitart abban a reményben, hogy a Nagy Péter cártól kért segítség megérkezik. Utoljára Salánkra hívta össze Rákóczi utolsó hű embereit s felvetette azt a kérdést, hogy megmaradt seregével Munkács várába zárkozzék-e és védekezzen ott az orosz segítség megérkezéséig, vagy pedig kimenjen Lengyelországba, hogy személyes befolyásával sürgesse a külföldi beavatkozást.

A szenátus az utóbbit választotta. Rákóczi ezután Károlyit bízta meg, mint teljhatalmú helyettesét az időközben császári főparancsnokká kinevezett Pálffy János tábornaggal már hetek óta folyó tárgyalások lebonyolításával, s 1711. február 22-én ugyanazon az úton, amelyen 1703. június 16-án az országba jött, elhagyta Magyarországot. Hadvezéri tevékenysége véget ért. A kuruc sereg utolsó mozdulatait és fegyverletételét már Károlyi Sándor intézte.

RÁKÓCZI HADVEZÉRI KÉPE.

Ha a hadvezér valódi képét, vezetői kvalitásait csupán az elért sikerekből akarnók megismerni, téves úton járnánk. Különösen helytelen volna ezt a mértéket alkalmazni olyan fővezérre — egyben államfőre, — mint II. Rákóczi Ferenc, aki egészen különleges viszonyok között került olyan hadsereg élére, amelyet neki kellett megteremteni. A nyolc éves háború alatt Rákóczi számtalan olyan helyzetben forgott, amelyben nála sokkal zseniálisabb, tapasztaltabb hadvezér sem tudta volna a vereséget megakadályozni. Hiába születnek a hadvezér agyában a legjobb és legcélravezetőbb tervek, hiába adja ki annak végrehajtására a legszabatosabb és minden eshetőséggel számoló utasításokat, ha alvezérei terveit elgáncsolják, félreértik, vagy magukat okosabbnak tartva, saját fejük szerint intézkednek. De önhibáján kívül csődöt mond minden hadvezéri képesség akkor is, ha az alárendelt csapatok a feltétlenül szükséges intézkedéseket, parancsokat harc közben bármilyen okból (ügyetlenség, fegyelmetlenség, ellenséghez való átpártolás stb.) nem tudják végrehajtani.

Ha tehát Rákóczi hadvezéri képét akarjuk megismerni, ezeket a körülményeket nem szabad figyelmen kívül hagyni.

Hogy hadvezéri felelősségéről, kötelességeiről a fejedelem milyen képet alkotott magának, arról számtalan levele, emlékirata tanúskodik. S hogy serege miképpen vélekedett róla, annak fokmérője az a tisztelet és ragaszkodás, amellyel serege őt körülvette.

Rákóczi nem volt született hadvezér. De megvolt benne igen sok fontos hadvezéri tulajdonság, főleg ezek legfontosabbika, a helyes ítélőképesség, a higgadt megfontolás, nagyfokú szervezési érzék és nagyobbvonalú stratégiai és katonapolitikai kapcsolatok iránti fogékonyság.

Igen jól összhangba tudta hozni a külpolitikai eseményeket hadművelési tervezetésekkel és ha e tárgyban folytatott levelezését figyelmesen áttanulmányozzuk, azt kell mondanunk, hogy haditervei, a bajorokkal, franciákkal, svédekkel való kooperációt illetően, teljesen indokoltak és katonai szemszögből nézve megoldhatók voltak. Hogy minden terve mégis kátyúba jutott, ennek oka nem ő volt. Csupán a felkelés hanyatlása idejében észlelhetünk bizonyosfokú irrealitást haditerveiben, a svédok, oroszok és lengyelektől várt segíyekkel kapcsolatban. De ezt is megérthetjük, tudva azt, hogy a mindenkitől magárahagyatott fejedelem ebben az időben már válságos helyzetekbe került, görcsösen ragaszkodott a legkisebb reménysugárhoz is és hadvezéri megfontolásaiban több teret adott a jóhiszeműségnek és reménynek, mint az indokolva volt.

Az erőket összefogva szerette alkalmazni s ellenezte azok szétforgácsolását. A virtuosus, fölösleges vakmerőség diktálta hazard elhatározások, szerény, magába zárkózott, fegyelmezett egyéniségétől távol állottak. Sőt inkább

túlóvatos volt. Azt tudta ugyan, hogy mit követelhet katonáitól; de hogy mit várhat, azt sohasem sejtette, mert a kuruc sereg sajátságos adottságai mellett ugyanaz a csapat azonos helyzetekben egyszer győzött, máskor veszített.

Rákóczi hivatástudata igen magas fokon állott. Amikor tehát a hadsereg élére lépett, mint a felkelés vezetője, hadvezéri felelősségének súlyát fokozottabb mértékben érezte. Kötelességtudása, felelősségérzete, példászerű volt. A hadászat és harcászat kérdései, a hadviselés problémái felett való töprengés majdnem minden leveléből, feljegyzéséből kitűnik.

A hadvezetés különféle ágazatai iránt nagyfokú gyakorlati érzéket is mutatott, utasításai mindig szabatosak, logikusan voltak megszerkesztve, s hadműveleti terveiben sohasem találunk hebehurgyaságot, kapkodást.

Személyes bátorsága minden kritikán felül állt. Nem volt az az ember, aki harcba küldi seregét s maga a háttérből, távoli nyugodtabb pontról szemléli részvétlenül embereinek viaskodását. Alig találunk olyan csatát (amelyben ő résztvett), ahol a küzdelem válságos pillanataiban ne vágatott volna minden halálfélelem nélkül a legveszélyesebb pontokra, úgyszólván környezetének kellett őt ismételten megvédeni vagy biztosabb helyre vezetni és figyelmeztetni arra, hogy milyen értékes az ő élete nemcsak katonái, de a nemzet számára is. A halálfélelemet nem ismerte. Mint a legmagasabb kötelességérzettől áthatott egyén, nem tartotta fejedelmi méltóságával összeegyeztethetőnek azt, hogy kibújjék a veszedelem alól ott, ahol ezer és ezer embere, ajkán az ő nevével küzd, él vagy hal.

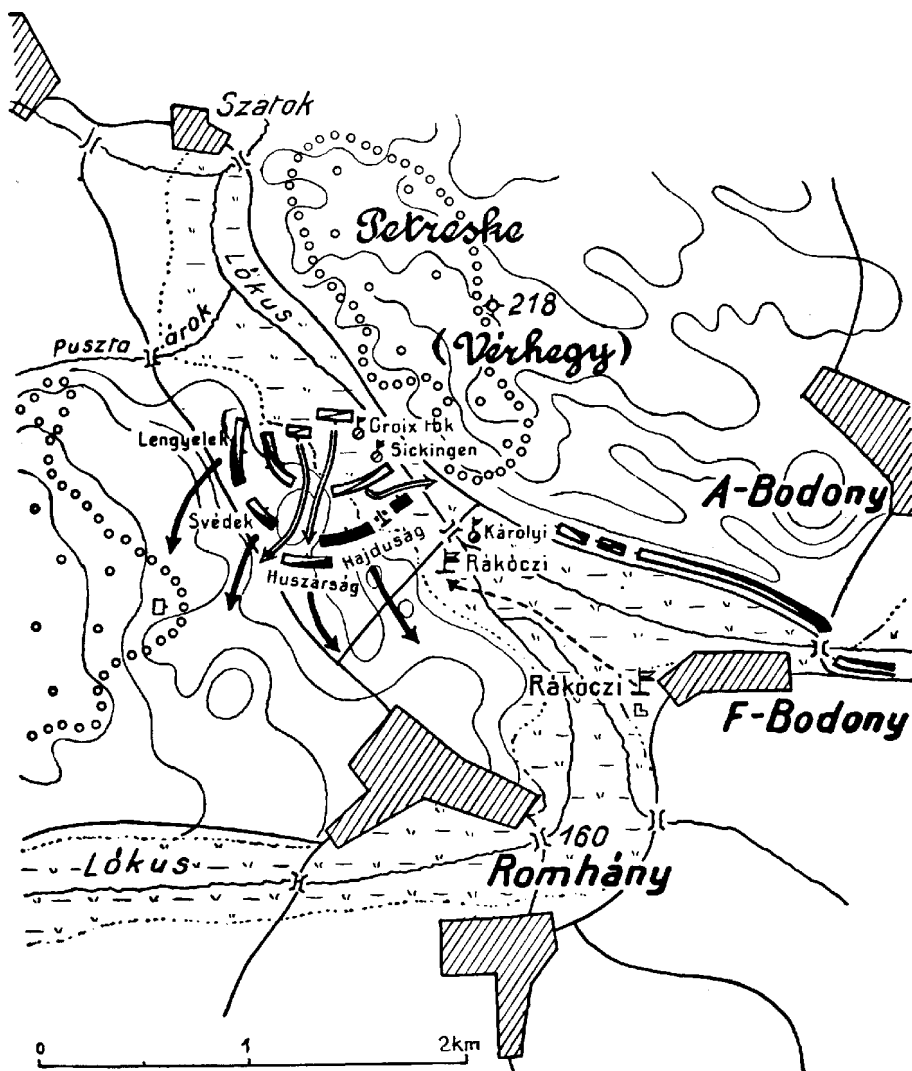
Sok szép katonai erénye mellett Rákócziban, sajnos kénytelenek vagyunk olyan árnyoldalakat is felfedezni, amelyek hadműveleteinek eredménytelenségét sokszor megmagyarázzák.

Veszületett szerénységénél, túlságos zárkózottságánál s lelki szelíd-ségénél fogva nem tudott erőszakos lenni, sőt erénye is cserbenhagyta sokszor, amikor pedig nagyon is sok oka volt ahhoz, hogy ellenszegülő vagy gáncsokodó tábornokait rendreutasítsa. A hadvezetés terén való tapasztalatlansága érdekében kezdetben kénytelen volt tanácsot kérni és elfogadni kéretlenül is olyanoktól, akik hadban forogtak s akik azt hitték, hogy véleményük a hadi helyzet megítélésénél a fejedelménél jobb. Így nőttek a feje fölé azok az alvezérek, akik semmiesetre sem voltak képzetesebb stratégák nála. Amikor pedig Rákóczi a hadjárat későbbi éveiben fölényes ítélőképességénél, magas műveltségénél fogva, az összefüggéseket jobban ismerte és a magasabb hadvezetésben már több tapasztalata volt mint alvezéreinek, nem volt ereje ahhoz, hogy szertehúzó haditanácsokon a nem kért tanácsadókat leintse és erélyesen intézkedjék.

Minden erőszakosságtól irtózó lelke korának leghumánusabb hadvezérévé avatta. Pedig a hadvezetés sohasem volt humánus foglalkozás s a hadvezérnek igen sokszor kell talán könyörtelen eréllyel is fellépni ingadozó, engedetlen alantasokkal szemben. Katonái a rajongásig szerették, tisztelték a

fejedelmet, de nem félték tőle. Ha valamivel ártott Rákóczi a nemzeti ügynek, úgy az szelidsége, engedékenysége volt.

Alantosaur sokszor szemére vetették neki azt, hogy nem ismeri, nem szereti

A romhányi csata 1710 január 22-én.

a magyar ember harcmódorát és idegen, franciás, németes harceljárásokra akarja szorítani katonáit. Rákóczi tragikum az, hogy alvezérei ebben a tekintetben nagyon is félreismerték őt. Ő nem a magyar harcmód szellemét ostorozta, hiszen számtalan példából meggyőződött arról, hogy a keleti

irreguláris harcmodorral is tudtak katonái szép győzelmeket aratni. De ellene volt annak a felfogásnak, amely szerint ez a harcmodor volt az egyedül üdvözítő és célravezető. Nem a magyar szokásoknak volt ellensége, de meg akarta győzni nemzetét arról, hogy reguláris seregek ellen csak reguláris módon lehet eredményesen hadakozni.

Ha Rákóczi érvényesíteni tudta volna józan, higgadt elgondolásait, meg tudta volna értetni alantasaival intézkedéseinek helyességét, akkor a kuruc szabadságharc talán másképpen végződik.

Bizonyára ez volt az oka annak, hogy a hadiszerencse következetesen elkerülte Rákóczi hadvezéri terveit. A magyar történet lapjain helyét nem a legnagyobb, l'art pour l'art hadakozó hadvezérek sorában találjuk. A fejedelem valódi nagyságát nem hadidicsősége alapozta meg, hanem lényének mélységes erkölcsi tartalma, megalkuvást nem ismerő hazafisága, önfeláldozása.

Széchenyi István egyik munkájában (a «Hitel» előszavában) olvashatjuk ezeket a remek szavakat: «... a' valóságos bölcs Hazafi ... a közjóért fáradozván, nem panaszkodik mindegyre hasztalan, hanem inkább felkeresi a' hibákat 's azoknak kútfejeit nyomozza, kifejti 's rajtok segít, ha lehet; ha nem lehet, nemesen tűri; — gyáva panasz szájából nem hallatik. A' hibákat pedig inkább magában keresi, mint másokban, mert magával parancsolhat, másokkal nem. Ha senki se tenné kötelességét, teszi ő, úgymint az igazi Hős, maga megáll, ha a többi futásnak eredett is.»

Mintha Rákóczi Ferencről, a XVIII. század legnagyobb magyarjáról mintázta volna e sorokat a XIX. század legnagyobb magyarja. A hadvezér Rákóczi nem panaszkodott, kereste a hibákat, nemesen tűrt, kötelességét megtette, mint igazi hős csaták viharában maga megállott, mikor a többi futásnak eredett. Hadvezéri tragikum az, hogy működését nem koronázta olyan siker, mint amelyet megérdemelt volna.

IRODALOM. A Nemzeti Múzeumban őrzött Rákóczi-levéltár és Thaly-gyűjtemény, az Országos Levéltár, a m. kir. Hadilevéltár, a bécsi Kriegsarchiv, a párisi külügyminisztérium levéltárának és néhány belföldi magánlevéltárnak idevonatkozó iratanyagán kívül, a következő forrásmunkákat használtam: Rákóczi emlékiratait és önvallomását; Kolinovics krónikáját; Thaly Kálmán összes, e korszakkal foglalkozó munkáit és kiadványait; a Feldzüge des Prinzen Eugen von Savoyen, a Magyar Történelmi Bmlékek és Történelmi Tár vonatkozó köteteit; Fiedler: Aktenstücke zur Geschichte Franz Rákóczi's; az Archivum Rákóczianum összes köteteit; Márki Sándor: Rákóczi életrajzát; Szalay László: Magyar Történet VI. kötetét; Hóman—Szekfű: Magyar Történet VI. kötetét; Szekfű Gyula: A száműzött Rákóczi és Lukinich Imre: A szatmári béke története című műveit.

A hadjárat és csaták leírásánál II. Rákóczi Ferenc a hadvezér című, a Magyar Tudományos Akadémiától 1934-ben kiadott munkámat vettem alapul, valamint e tárgyú különféle közleményeimet. Az adatok, források és kútfők pontosabb megjelölése említett könyvemben található.